

ΚΟΦΡΑΣΗ ΚΘΕΣΗ

ΠΕΙΘΩ

ΔΟΚΙΜΙ

Ο ΕΡΕΥΝ

ΗΤΙ Η Ε

ΓΑΣΙ

ΑΖΩ ΚΑΙ

ΕΝΙΑΙΟ ΛΥΚΕΙΟ ΤΕΥΧΟΣ Γ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ

ΤΟΜΟΣ Γ΄

ΠΕ ΚΟΦΡΑΣΗ ΚΘΕΣΗ

ΓΙΑ ΤΟ ΓΕΝΙΚΟ ΛΥΚΕΙΟ
ΤΕΥΧΟΣ Γ΄

ΤΟΜΟΣ Γ΄

**ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ
ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ**

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ

**Συγγραφή: Χρίστος Λ. Τσολάκης,
Κυριακή Αδαλόγλου, Άβρα Αυδή,
Νίκος Γρηγοριάδης, Ανθούλα
Δανιήλ, Ιωάννα Ζερβού, Ελένη
Λόππα, Διονύσης Τάνης**

**Συντονισμός πρώτης γραφής:
Δημήτρης Τομπαΐδης**

**Πρώτη αναθεώρηση: Χρίστος Λ.
Τσολάκης, Κυριακή Αδαλόγλου,
Άβρα Αυδή, Νίκος Γρηγοριάδης,
Ανθούλα Δανιήλ, Ιωάννα Ζερβού,
Ελένη Λόππα, Διονύσης Τάνης,**

Βαγγέλης Ιντζίδης

ΕΚΦΡΑΣΗ **Κ**ΘΕΣΗ

ΓΙΑ ΤΟ ΓΕΝΙΚΟ ΛΥΚΕΙΟ
ΑΝΑΘΕΩΡΗΜΕΝΗ ΕΚΔΟΣΗ
ΤΕΥΧΟΣ Γ΄

ΤΟΜΟΣ Γ΄

**ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ
ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ – ΑΘΗΝΑ**

Συγγραφική Ομάδα Δεύτερης
Αναθεώρησης

ΧΡΙΣΤΟΣ Λ. ΤΣΟΛΑΚΗΣ

Καθηγητής του Αριστοτελείου
Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

ΚΥΡΙΑΚΗ ΑΔΑΛΟΓΛΟΥ

Δρ. Φιλολογίας, Σχολική Σύμβουλος

ΑΒΡΑ ΑΥΔΗ

Φιλολόγος, Καθηγήτρια

Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης

ΝΙΚΟΣ ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗΣ

Φιλολόγος, π. Σχολικός Σύμβουλος

ΑΝΘΟΥΛΑ ΔΑΝΙΗΛ

Φιλολόγος, Καθηγήτρια

Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης

ΙΩΑΝΝΑ ΖΕΡΒΟΥ

Φιλολόγος, Καθηγήτρια

Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης

ΕΛΕΝΗ ΛΟΠΠΑ

Δρ. Φιλολογίας, Σχολική Σύμβουλος

ΔΙΟΝΥΣΗΣ ΤΑΝΗΣ

Φιλολόγος, π. Σχολικός Σύμβουλος

ΒΑΓΓΕΛΗΣ ΙΝΤΖΙΔΗΣ

Φιλολόγος

Υπεύθυνος για το Παιδαγωγικό

Ινστιτούτο

ΝΑΠΟΛΕΩΝ ΜΗΤΣΗΣ

Αντιπρόεδρος και Πρόεδρος του

Τμήματος Β/θμιας του Π. Ι.

Καλλιτεχνική Επιμέλεια

ΓΙΩΡΓΟΣ ΠΟΥΠΗΣ

ΕΙΡΗΝΗ ΧΑΤΖΗ

Επεξεργασία Επιμέλεια

Ειρήνη Χατζή

**ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ ΓΙΑ
ΜΑΘΗΤΕΣ ΜΕ ΜΕΙΩΜΕΝΗ ΟΡΑΣΗ**

Ομάδα Εργασίας

ΤΟΥ

Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής

(Ελένη Ακριτίδου)

(Επιμέλεια: Άννα Σπανάκη)

ΤΟΜΟΣ Γ΄

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΠΕΙΘΩ

ΣΥΜΒΟΛΑ

ΘΕΩΡΙΑ

ΑΣΚΗΣΗ

ΠΡΟΑΙΡΕΤΙΚΗ
ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ

χρωματιστή
σελίδα

Δ. Η πειθώ στον επιστημονικό λόγο

■ Ο επιστημονικός λόγος είναι λόγος περιγραφικός, ερμηνευτικός, αποδεικτικός. Αυτό σημαίνει ότι τον χρησιμοποιεί ο επιστήμονας στην προσπάθειά του να περιγράψει, να ερμηνεύσει, να πείσει" στην προσπάθειά του δηλαδή να αναφερθεί στα πράγματα ή στην αντίληψη που έχουμε γι' αυτά. Από την άποψη αυτή ο επιστημονικός λόγος οφείλει να είναι απρόσωπος και αντικειμενικός. Άλλωστε, στην επιστήμη επικρατεί η λογική χρήση της γλώσσας και όχι η συγκινησιακή.

► Στο κείμενο που ακολουθεί ο συγγραφέας επιχειρεί να αντικρούσει τα βασικά επιχειρήματα για την

κατάργηση της θανατικής ποινής. Προσέξτε πώς οργανώνει το κείμενό του και αναπτύσσει την επιχειρηματολογία του. Διακρίνετε κάποια κλιμάκωση στην πορεία των επιχειρημάτων;

Η συζήτηση γύρω από τη σκοπιμότητα αλλά και την ορθότητα -ακόμα και τη συνταγματικότητα- της ποινής του θανάτου είναι πάντα ζωννή και επίκαιρη. Ως βασικά επιχειρήματα για την κατάργηση της ποινής του θανάτου προβάλλονται: η αντίθεση της ποινής αυτής προς το κοινό αίσθημα, η βαναυσότητά της που έγκειται ιδιαίτερα στη γνώση του επικείμενου θανάτου και στην ψυχική τυραννία του μελλοθανάτου, η ανικανότητά της να αποτρέψει από τη διάπραξη σοβαρών εγκλημάτων τους αποφασισμένους να τα

τελέσουν, η ανελαστικότητα της ποινής αυτής τόσο κατά τη νομοθετική οριοθέτηση όσο και κατά τη δικαστική επιμέτρησή της, το ανεπανόρθωτο σε περίπτωση δικαστικής πλάνης, το ανεπίτρεπτο της αφαιρέσεως ανθρώπινης ζωής από την κρατική εξουσία, με τον ισχυρισμό ότι το έννομο αγαθό της ζωής είναι υπέρτερο από το έννομο αγαθό του κράτους. Υποστηρίζεται ακόμη ότι σύμφωνα με το νέο Σύνταγμα (άρθρο 2 § 1 Συντ. 1975), η θανατική ποινή είναι "αντισυνταγματική", γιατί προσκρούει στην αρχή του απαραβίαστου της ανθρώπινης προσωπικότητας που κατοχυρώνεται με συνταγματική διάταξη υπέρτερης ισχύος (2 § 1 Συντ. 1975) απέναντι στην επίσης συνταγματική διάταξη που προβλέπει τη θανατική ποινή (7 § 3 Συντ. 1975).

Τα επιχειρήματα αυτά είναι πολύ σοβαρά, αλλά όχι ακαταμάχητα. Η αντίθεση της θανατικής ποινής στο κοινό αίσθημα είναι αμφίβολη ή πάντως αναπόδεικτη. Υπάρχουν ίσα-ίσα περιπτώσεις που το "κοινό αίσθημα" απαιτεί την επιβολή θανατικής ποινής, όπως αποδείχτηκε πρόσφατα στην Γαλλία με την απαγωγή και τη δολοφονία ενός μικρού παιδιού. Η ψυχική τυραννία του μελλοθανάτου είναι ίσως το πιο σοβαρό επιχείρημα για την κατάργηση της θανατικής ποινής. Πραγματικά· ο καταδικασμένος σε θάνατο έχει το μοναδικό "προνόμιο" να γνωρίζει τη βεβαιότητα του επικείμενου θανάτου του, πράγμα που τον τοποθετεί έξω από τα όρια της ανθρώπινης υπάρξεως. Η υπαρξιακή-οριακή κατάσταση του μελλοθανάτου δεν είναι αντίθετη με το Σύνταγμα, αφού

δεν έχει καμιά σχέση με την απαγορευμένη σ' αυτό προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, ούτε όμως και αποτελεί μοναδική περίπτωση του θανατοποινίτη. Σε παρόμοια κατάσταση βρίσκονται άνθρωποι που ξεκινούν για μία "αποστολή θανάτου", καθώς και ανίατα άρρωστοι που γνωρίζουν τον βέβαιο επικείμενο θάνατό τους. Η απίθανη παρέκκλιση από την πρόβλεψη δεν λείπει σαν αφηρημένη δυνατότητα σε καμία από τις παρόμοιες περιπτώσεις πορείας προς το θάνατο. Η ανικανότητα της θανατικής ποινής να αποτρέψει από την τέλεση σοβαρών εγκλημάτων τους αποφασισμένους να τα τελέσουν, που επικαλούνται ως άλλο επιχείρημα οι οπαδοί της καταργήσεως της ποινής του θανάτου, δεν έχει αποδειχτεί στην πράξη. Οι περιπτώσεις των εγκληματιών

που με θολωμένο μυαλό προχωρούν στην τέλεση του εγκλήματος, αψηφώντας την απειλή του θανάτου, δεν υπάγονται έτσι κι αλλιώς στις περιπτώσεις επιβολής θανατικής ποινής (πρβλ. Άρθρο 299 § 2 Π.Κ. άρθρο 36 Π.Κ.). Αντίθετα, για τους επαγγελματίες εγκληματίες η απειλή θανατικής ποινής έχει αναμφίβολα ανασταλτικό αποτέλεσμα. Έτσι εξηγείται, γιατί οι απαγωγείς, όταν βρεθούν σε αδιέξοδο, προτιμούν τις περισσότερες φορές να παραδοθούν παρά να σκοτώσουν τα θύματά τους. Το επιχείρημα της ανελαστικότητας της ποινής είναι σωστό. Το ίδιο όμως ισχύει και για την ισόβια κάθειρξη που προτείνεται σε αντικατάστασή της. Η κατάργηση και της ισόβιας καθείρξεως δεν είναι σοβαρά υποστηρίξιμη στη σημερινή κοινωνική πραγματικότητα. Το ανεπα-

νόρθωτο της θανατικής ποινής είναι εντυπωσιακό αλλά παραπλανητικό επιχείρημα. Κάθε ποινή όταν εκτελεστεί είναι ανεπανόρθωτη εκτός, από τη χρηματική ποινή. Τα χρόνια που έμεινε κανείς στη φυλακή δεν γυρίζουν πίσω, ούτε οι ευκαιρίες που έχασε στη ζωή του ξαναπαρουσιάζονται. Το ανεπανόρθωτο είναι ζήτημα ποσοτικού μεγέθους στην περίπτωση της θανατικής ποινής. Εκείνο που πρέπει να προσέξουμε είναι να αποφεύγεται η έκδοση πλανημένων δικαστικών αποφάσεων ή -στο μέτρο που αυτό δεν είναι εφικτό- να αποφεύγεται η επιβολή της θανατικής ποινής σε περίπτωση υπάρξεως και της παραμικρής υπόνοιας για ενδεχόμενο εκδόσεως πλανημένης αποφάσεως.

Το επιχείρημα ότι δεν επιτρέπεται η αφαίρεση της ανθρώπινης ζω-

ής από την κρατική εξουσία είναι μεταφυσικό και όχι θετικό. Το "επιτρέπεται" ή είναι νομικής ή είναι ηθικής- μεταφυσικής προελεύσεως. Το πρώτο δεν μπορεί να συμβαίνει, γιατί η νομική απαγόρευση πηγάζει από την ίδια την κρατική εξουσία. Κάτι λοιπόν που αυτή επιτρέπει στον εαυτό της δεν μπορούμε να πούμε πως απαγορεύεται νομικά. Το δεύτερο, και αν υποθεθεί αληθινό στο περιεχόμενό του, δεν μπορεί να ενδιαφέρει το δίκαιο. Η υπεροχή του εννόμου αγαθού της ανθρώπινης ζωής είναι εξάλλου σχετική και όχι απόλυτη. Αφού έγινε λόγος για έννομο αγαθό, προϋποτίθεται αναγνώρισή του από μία έννομη τάξη. Έννομη όμως τάξη έξω από την κρατική εξουσία δεν νοείται. Αφού λοιπόν η αναγωγή του αγαθού "ανθρώπινη ζωή" σε έννομο οφείλεται στην κρα-

τική εξουσία, είναι νομικά παράλογο να προτάσσεται το πρώτο απέναντι στη δεύτερη. Βέβαια, χωρίς ανθρώπινη ζωή η κρατική εξουσία είναι ένα τίποτα. Εξίσου όμως και η νομική προστασία της ανθρώπινης ζωής είναι ανύπαρκτη χωρίς κρατική εξουσία. Από μεταφυσική άποψη βέβαια δεν υπάρχει αμφιβολία για την υπεροχή της ανθρώπινης ζωής. Από θετική-κοινωνική όμως άποψη και μάλιστα από νομική άποψη το θέμα δεν είναι τι έχει μεγαλύτερη (οντολογική) αξία, αλλά τι προηγείται στην προστασία. Και στην προστασία προηγείται όχι αυτό που έχει μεγαλύτερη αξία, αλλά αυτό που παρέχει την προστασία. Η αυτοπροστασία θετικά (στην κοινωνική πραγματικότητα) προηγείται της ετεροπροστασίας.

Όταν λοιπόν η κρατική εξουσία παρέχει στην ανθρώπινη ζωή τη νομική προστασία, ρεαλιστικά επιφυλάσσει στον εαυτό της την προηγούμενη αυτοπροστασία της. Τέλος, το επιχείρημα για την αντισυνταγματικότητα της θανατικής ποινής δεν στέκεται, ούτε τυπικά ούτε ουσιαστικά. Τυπικά, γιατί αντισυνταγματικοί κανόνες του Συντάγματος δεν υπάρχουν, όπως είδαμε. Ουσιαστικά, γιατί η θανατική ποινή δεν προσβάλλει την ανθρώπινη αξιοπρέπεια περισσότερο από όσο την προσβάλλει οποιαδήποτε άλλη ποινή και μάλιστα η ισόβια στέρηση της προσωπικής ελευθερίας, του οντολογικού αυτού στοιχείου της ανθρώπινης υπάρξεως. Όσοι λοιπόν αγωνιούν ειλικρινά για την "ανθρώπινη αξιοπρέπεια", πρέπει να έχουν το θάρρος να φωνάζουν: "Καταργήστε τις

ποινές"! Αρκεί όμως αυτή η ρομαντική κραυγή για το μετασχηματισμό της κοινωνίας; Η ανθρώπινη αξιοπρέπεια δεν κρέμεται στις ποινές. Εξαρτάται από την όλη κοινωνική δομή και προς αυτήν πρέπει να στρέψουν την αγωνιστική τους προσπάθεια όσοι αγωνιούν για τη διατήρησή της.

(Μανωλεδάκη, Γενική θεωρία του ποινικού δικαίου, τ. Β' 1978, σελ. 207-209).

▶ Δοκιμάστε να κάνετε μία διαφορετική παραγραφοποίηση του κειμένου προσέξτε ιδιαίτερα τη συνοχή των παραγράφων.

▶ Πώς χαρακτηρίζει ο συγγραφέας τα επιχειρήματα για την κατάργηση της θανατικής ποινής; Είναι πειστικοί οι χαρακτηρισμοί αυτοί;

▶ "Το επιχείρημα ότι δεν επιτρέπεται η αφαίρεση... την προηγούμενη αυτοπροστασία της". Να σχολιάσετε τη συλλογιστική πορεία του συγγραφέα στο παραπάνω απόσπασμα.

▶ Ξαναδιαβάστε τον επίλογο του κειμένου και σχολιάστε τον τόνο που επικρατεί. Ευθυγραμμίζεται ή διαφοροποιείται από τον τόνο του υπόλοιπου κειμένου; Δοκιμάστε να γράψετε έναν επίλογο υιοθετώντας τον ουδέτερο τόνο που χαρακτηρίζει το υπόλοιπο κείμενο.

▶ Σημειώστε τις ειδικές λέξεις (ειδικό λεξιλόγιο) που χρησιμοποιεί ο συγγραφέας, π.χ. ανελαστικότητα της ποινής, διάπραξη εγκλημάτων, νομοθετική οριοθέτηση, έννομο αγαθό. Χρησιμοποιήστε πέντε από αυτές σε φράσεις.

► Να γράψετε ένα κείμενο που θα παρουσιάζει: α) το πρόβλημα που απασχολεί το συγγραφέα β) τη θέση του, γ) τα επιχειρήματά του, δ) το συμπέρασμα στο οποίο καταλήγει.

■ Το παρακάτω κείμενο αποτελεί το προλογικό μέρος της ετήσιας αναφοράς που συντάσσει η Διεθνής Αμνηστία στο πλαίσιο της εκστρατείας της για την κατάργηση της θανατικής ποινής. Να το συγκρίνετε με το αντίστοιχο επιστημονικό κείμενο που προηγήθηκε και να εντοπίσετε τις διαφορές του ως προς τους τρόπους πειθούς και το ύφος του, λαμβάνοντας υπόψη το σκοπό για τον οποίο γράφτηκε το κάθε κείμενο.

Γιατί πρέπει να καταργηθεί η θανατική ποινή;

Έφθε η ώρα για την κατάργηση της θανατικής ποινής σε όλες τις χώρες του κόσμου. Η ανάγκη για την κατάργηση γίνεται ολοένα και πιο επιτακτική. Παντού η εμπειρία δείχνει ότι η εκτέλεση της θανατικής ποινής αποκτηνώνει αυτούς που εμπλέκονται στη διαδικασία της. Πουθενά δεν έχει αποδειχτεί ότι η θανατική ποινή αποτελεί το πιο αποτελεσματικό μέσο για την καταστολή του εγκλήματος ή της πολιτικής βίας. Στη μία χώρα μετά την άλλη, η θανατική ποινή επιβάλλεται δυσανάλογα στις διάφορες κοινωνικές ομάδες-εφαρμόζεται κυρίως σε βάρος των φτωχών ή των φυλετικών και εθνικών μειονοτήτων. Συχνά χρησιμοποιείται ως μέσο πολιτικής καταπίεσης. Ε-

φαρμόζεται και επιβάλλεται με αυθαίρετο τρόπο. Είναι μία αμετάκλητη ποινή που αναπόφευκτα καταλήγει στην εκτέλεση αθώων. Αποτελεί παραβίαση των θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων. [...]

Η θανατική ποινή εκτελείται εν ονόματι της πολιτείας και επομένως αφορά τον κάθε πολίτη. Ο καθένας οφείλει να είναι ενήμερος σχετικά με το τι είναι η θανατική ποινή, πώς χρησιμοποιείται, πώς επιδρά στους κατάδικους, με ποιον τρόπο παραβιάζει θεμελιώδη δικαιώματα.

Η θανατική ποινή είναι ένας "εν ψυχρώ" και "εκ προμελέτης" φόνος που διαπράττει η πολιτεία. Η στέρηση της ζωής αποτελεί το μέγιστο της εξουσίας που μπορεί να ασκήσει η πολιτεία επάνω σ' ένα άτομο. Επομένως το θέμα της κατάργησης της θανατικής ποινής συνδέεται άμεσα

με το ερώτημα εάν η πολιτεία έχει το δικαίωμα να την επιβάλει.

Όταν, πριν από 40 χρόνια, χώρες από όλον τον κόσμο συνήλθαν για να ιδρύσουν τα Ενωμένα Έθνη, γνώριζαν καλά τι μπορεί να συμβεί, όταν μία πολιτεία πιστέψει ότι έχει δικαίωμα να ασκήσει απεριόριστη εξουσία στους πολίτες της. Η συγκλονιστική έκταση της θηριωδίας και της τρομοκρατίας κατά τη διάρκεια του 2ου Παγκοσμίου Πολέμου και οι συνέπειές της σε όλο τον κόσμο ήταν ακόμη νωπές το Δεκέμβριο του 1948, όταν η Γενική Σύνοδος των Ενωμένων Εθνών υιοθέτησε χωρίς αντίρρηση τη Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων.

Η Παγκόσμια Διακήρυξη είναι μία συμφωνία ανάμεσα στα έθνη με σκοπό την προαγωγή των βασικών δικαιωμάτων και την εδραίωση της ε-

λευθερίας, της δικαιοσύνης και της ειρήνης. Διακηρύσσει ότι τα ανθρώπινα δικαιώματα είναι εγγενή σε κάθε ανθρώπινη ύπαρξη. Δεν είναι προνόμια που μπορεί μία κυβέρνηση να τα δώσει σε κάποιον ή να του τα αφαιρέσει-χαρίσει, γιατί έδειξε καλή ή κακή διαγωγή αντίστοιχα.

Τα ανθρώπινα δικαιώματα περιορίζουν την εξουσία που μπορεί να ασκήσει η πολιτεία σ' έναν άνδρα, σε μία γυναίκα, σ' ένα παιδί. Από αυτήν την άποψη το κίνημα για την κατάργηση της θανατικής ποινής δεν μπορεί να διαχωριστεί από το κίνημα για τα ανθρώπινα δικαιώματα.

Η Παγκόσμια Διακήρυξη αναγνωρίζει το δικαίωμα του κάθε ατόμου για τη ζωή και αναφέρει κατηγορηματικά ότι δεν επιτρέπεται να υποβάλλεται κανένας σε βασανιστήρια

ή σε σκληρή, απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση ή τιμωρία. Η άποψη της Διεθνούς Αμνηστίας είναι ότι η θανατική ποινή παραβιάζει αυτά τα δικαιώματα [...]

Η σκληρότητα της θανατικής ποινής είναι εμφανής. Όπως τα βασανιστήρια, έτσι και η θανατική εκτέλεση αποτελεί τη μέγιστη φυσική και ηθική βλάβη που μπορεί να υποστεί ένα άτομο από την πολιτεία.

Αν το κρέμασμα από τα χέρια μέχρι να προκληθεί αφόρητος πόνος καταδικάζεται ως βασανιστήριο, πώς να μην καταδικαστεί-στηλιτευτεί (ως βασανιστήριο) το κρέμασμα από το λαιμό μέχρι να προκληθεί ο θάνατος από ασφυξία; Αν η διοχέτευση ηλεκτρικού ρεύματος 100 Volt στα πιο ευαίσθητα μέρη του ανθρώπινου σώματος προκαλεί στον κόσμο την αηδία, ποια αντίδραση

πρέπει να προκαλέσει η διοχέτευση 2000 Volt στο σώμα του θανατοποι-νίτη; [...]

Ο φυσικός πόνος που προκαλεί στον κατάδικο η θανατική εκτέλεση δεν μπορεί να καταμετρηθεί· ούτε μπορεί να υπολογιστεί η ψυχική οδύνη του θανατοποινίτη που αναμένει τον επικείμενο θάνατό του. Η θανατική καταδίκη μπορεί να εκτελεστεί έξι λεπτά μετά από δίκη με συνοπτική διαδικασία, έξι εβδομάδες μετά από ομαδική δίκη ή δεκαέξι χρόνια μετά από μακροχρόνιες, νόμιμες διαδικασίες- σε κάθε περίπτωση πάντως ο κατάδικος υποβάλλεται σε εξαιρετικά σκληρή, απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση και τιμωρία. [...]

Πολλές κυβερνήσεις έχουν ήδη αναγνωρίσει ότι η θανατική ποινή δε συμβιβάζεται με το σεβασμό στα

ανθρώπινα δικαιώματα. [...] Ωστόσο 100 χώρες συνεχίζουν να τη διατηρούν, συνήθως με τη δικαιολογία ότι είναι απαραίτητη. Μόνο με την θανατική ποινή, υποστηρίζουν, μπορεί να αντιμετωπιστεί αποτελεσματικά μία συγκεκριμένη ανάγκη της κοινωνίας. Και τονίζουν ότι η ανάγκη αυτή είναι τόσο μεγάλη, ώστε δικαιολογείται η σκληρότητα της θανατικής ποινής.

Οι κοινωνικές ανάγκες που σύμφωνα με την παραπάνω άποψη δικαιολογούν τη χρήση της θανατικής ποινής διαφέρουν από χώρα σε χώρα. Σε ορισμένες χώρες η θανατική ποινή νομιμοποιείται ως μέσο για την τιμωρία και την αποτροπή της ανθρωποκτονίας ή του βιασμού, ενώ σε άλλες θεωρείται αναγκαία για την εξάλειψη της εμπορίας ναρκωτικών, της τρομοκρατίας ή της οικο-

νομικής διαφθοράς. Τέλος σε μερικές χώρες χρησιμοποιείται από τους κρατούντες για την εξόντωση των πολιτικών αντιπάλων τους.

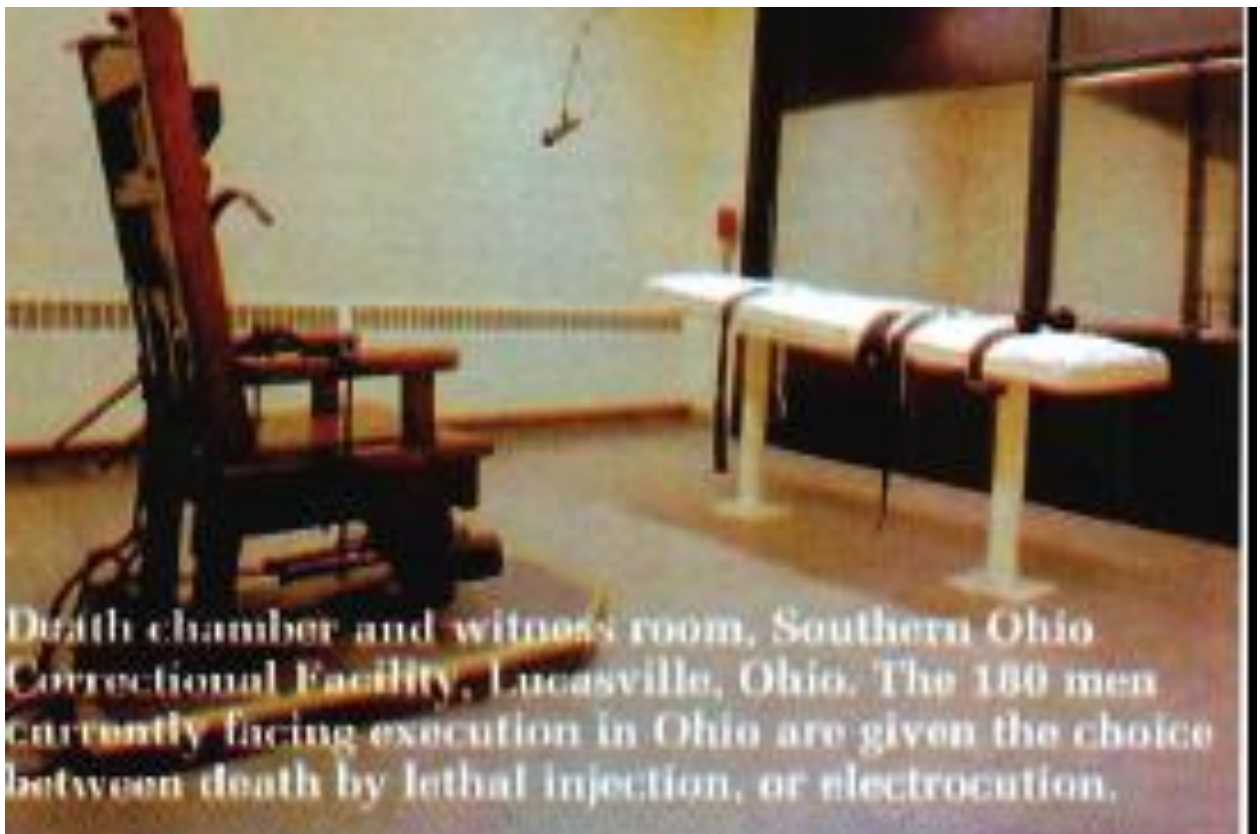
Ωστόσο, οποιαδήποτε κι αν είναι η σκοπιμότητα που προβάλλεται, η άποψη ότι είναι επιτρεπτό για μία κυβέρνηση να δικαιολογήσει μία τόσο σκληρή ποινή όσο η θανατική έρχεται σε αντίθεση με την έννοια των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Η ουσία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων έγκειται ακριβώς σ' αυτό: ότι ορισμένα μέσα δεν πρέπει ποτέ να χρησιμοποιούνται για την προστασία της κοινωνίας, εφόσον με τη χρήση τους παραβιάζονται οι ίδιες αρχές που καθιστούν την κοινωνία άξια προστασίας. Όταν λοιπόν παραβλέπεται χάριν κάποιας σκοπιμότητας αυτή η βασική διάκριση ανάμεσα σε θεμιτά και αθέμιτα μέσα, τότε αυτόματα

όλο τα ανθρώπινα δικαιώματα εκτίθενται σε κίνδυνο και όλα τα άτομα απειλούνται εξίσου.

Έγκυρες έρευνες σε διάφορες χώρες, π.χ. η πρόσφατη έρευνα του ΟΗΕ (1988), καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι δεν έχει αποδειχτεί επιστημονικά, τουλάχιστον μέχρι σήμερα, ότι η θανατική ποινή έχει μεγαλύτερη αποτρεπτική δύναμη από την ισόβια κάθειρξη. Αναμφισβήτητα η θανατική ποινή, εξουδετερώνοντας οριστικά τον κατάδικο, τον εμποδίζει να επαναλάβει το έγκλημα. Ωστόσο δεν είναι καθόλου σίγουρο ότι ο θανατοποινίτης πραγματικά θα το επαναλάμβανε, αν ζούσε. [...]

Εξάλλου δεν υπάρχει καμία μαρτυρία που να βεβαιώνει την άποψη ότι η απειλή της θανατικής ποινής μπορεί να αποτρέψει εγκλήματα με

πολιτικά κίνητρα ή τρομοκρατικές ενέργειες. Αντίθετα, το ενδεχόμενο

να γίνει κάποιος με την εκτέλεση του πολιτικός μάρτυρας, μπορεί να τον παρακινήσει σε τέτοιες πράξεις.

Κάθε κοινωνία επιζητεί προστασία από το έγκλημα. Η επιβολή της θανατικής ποινής ενώ δεν αποτελεί λύση, προκαλεί την εσφαλμένη εντύπωση ότι λαμβάνονται "σθεναρά" μέτρα κατά του εγκλήματος. Έτσι αποσπά την προσοχή από τα πιο σύνθετα μέτρα που είναι πραγματικά αναγκαία. [...]

Όταν τα επιχειρήματα σχετικά με την «αποτροπή» και την «εξουδετέρωση» των εγκληματιών ανατραπούν, παραμένει ένα ακόμα αρκετά ισχυρό' αυτό που υποστηρίζει τη δίκαιη τιμωρία του δράστη. Σύμφωνα με αυτό το επιχείρημα υπάρχουν εγκλήματα τόσο αποτρόπαια, που η εκτέλεση του δράστη αποτελεί τη μόνη δίκαιη "ανταμοιβή".

Πρόκειται για ένα επιχείρημα με έντονα συναισθηματική φόρτιση. Με την αποδοχή του ακυρώνεται αυτόματα η βάση στην οποία στηρίζονται τα ανθρώπινα δικαιώματα. Αν δεχτούμε ότι ένας στυγερός εγκληματίας "αξίζει" τη σκληρότητα της θανατικής ποινής, γιατί να μη δεχτούμε τότε ότι και άλλοι, για παρόμοιους λόγους, "αξίζουν" τα βασανιστήρια, τη φυλάκιση ή τον τουφεκισμό χωρίς να προηγηθεί δίκη; Αλλά

τα ανθρώπινα δικαιώματα είναι αναπαλλοτρίωτα. Δεν επιτρέπεται κανείς να τα αφαιρέσει ακόμα και από τον πιο τρομερό εγκληματία.

Τα ανθρώπινα δικαιώματα αφορούν εξίσου τους χειρότερους όπως και τους καλύτερους από μας, και γι' αυτόν ακριβώς το λόγο μας προστατεύουν. Εξάλλου πίσω από το επιχείρημα για δίκαιη ανταπόδοση κρύβεται η επιθυμία για εκδίκηση. Όμως η ιστορία του αγώνα για την εγκαθίδρυση κράτους δικαίου είναι ουσιαστικά η ιστορία του αγώνα για τον περιορισμό της προσωπικής εκδίκησης στη δημόσια ζωή και στους νομικούς κώδικες. [...]

Η άποψη ότι κάποιοι άνθρωποι "αξίζουν" τη θανατική ποινή προϋποθέτει βέβαια ότι η πολιτεία είναι σε θέση να καθορίσει ακριβώς ποιοι είναι αυτοί. Η πρακτική της θανατικής

ποινήs όμως αποκαλύπτει ότι δεν υπάρχει κανένα σύστημα ποινικής δικαιοσύνης που να αποφασίζει με απολύτως αλάνθαστη κρίση ποιος πρέπει να ζήσει και ποιος να πεθάνει. Αντίθετα, φαίνεται ότι όλα τα συστήματα δικαιοσύνης είναι ευάλωτα, υποπίπτουν σε λάθη ή κάνουν διακρίσεις [...]

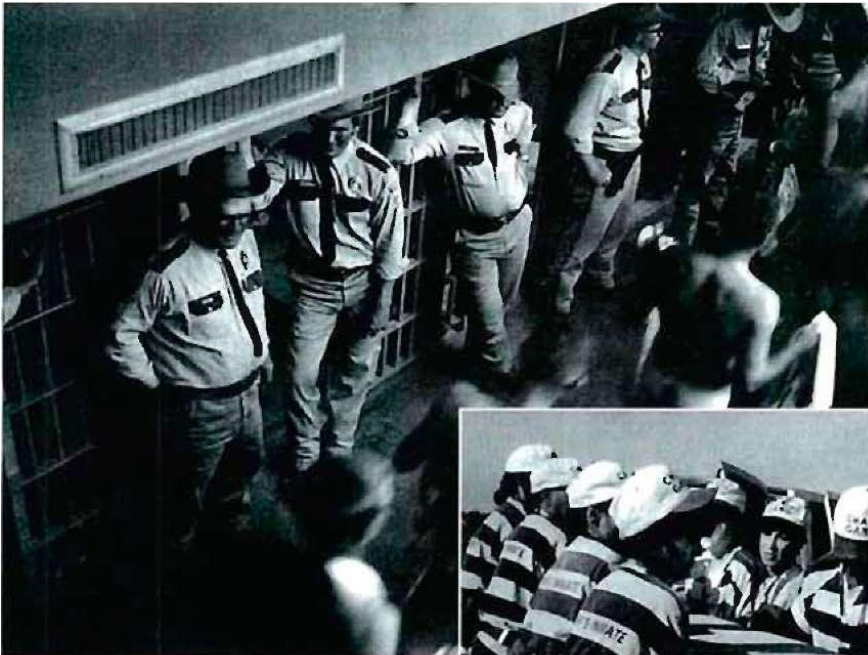
Το "αβέβαιο" και το "αυθαίρετο" της ανθρώπινης κρίσης επηρεάζει βέβαια όλες τις δικαστικές αποφάσεις. Ωστόσο μόνο μία δικαστική απόφαση, αυτή που καταδικάζει τον κατηγορούμενο σε θάνατό, επιβάλλει μία ποινή αμετάκλητη και μη επανορθώσιμη. [...]

Η θανατική ποινή ως μέσο για την εξάλειψη των πολιτικών διαφωνιών είναι αποτρόπαια. Ως μέσο για να προστατευτεί η κοινωνία από το έγκλημα αποτελεί ψευδαίσθηση. [...]

Παραμένει πάντοτε παραβίαση των θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Αυτό το κείμενο περιγράφει πώς χρησιμοποιείται η θανατική ποινή σε όλον τον κόσμο. Καθορίζει επίσης την επιλογή που αντιμετωπίζει κάθε κοινωνία και κάθε μέλος της. Πρόκειται για την επιλογή που θέτει το ερώτημα τι είδους κόσμο θέλουν και επιδιώκουν οι άνθρωποι να οικοδομήσουν: ένα κόσμο όπου επιτρέπεται στην πολιτεία να σκοτώνει επιβάλλοντας μία μόνιμη ποινή ή έναν κόσμο που βασίζεται στο σεβασμό προς την ανθρώπινη ζωή και τα ανθρώπινα δικαιώματα - ένα κόσμο χωρίς εκτελέσεις;

(Όταν η πολιτεία-σκοτώνει... Η θανατική ποινή παραβιάζει τα ανθρώπινα δικαιώματα. Έκδοση της Διεθνούς Αμνηστίας, Λονδίνο 1989)

► Υποθέστε ότι σε μια ξένη χώρα επίκειται η εκτέλεση ενός νεαρού θανατοποινίτη. Το γεγονός έλαβε διεθνείς διαστάσεις.

α) Στην πόλη σας έχει δημιουργηθεί μια κίνηση διαμαρτυρίας για την επικείμενη εκτέλεση και σας ανα-

θέτουν τη σύνταξη μιας σχετικής επιστολής. Συντάξτε την επιστολή (μέχρι 300 λέξεις) προς τον πρόεδρο της χώρας (X) υποστηρίζοντας το αίτημα για την μη εκτέλεση του θανατοποινίτη.

Ή

β) Να υποθέσεις ότι αποφασίζεις να κοινοποιήσεις τις απόψεις σου για το θέμα της θανατικής ποινής με ένα άρθρο σου σε τοπική εφημερίδα.

Στο κείμενό σου μπορείς αρχικά να αναφερθείς σε κάποιο από τα επιχειρήματα των κειμένων που διάβασες (του Ι. Μανωλεδάκη και της Διεθνούς Αμνηστίας), να συμφωνήσεις ή να προσπαθήσεις να τα ανασκευάσεις, και στη συνέχεια να αναπτύξεις τη δική σου άποψη (400 - 500 λέξεις περίπου).

amnesty international briefing

Rights for all

Human rights in the
United States of America

¹ ΕΙΝΑΙ ΚΑΤΑΝΟΗΤΟ ΟΤΙ ο άνθρωπος αισθάνεται το Σύμπαν εχθρικό και τον εαυτό του εξόριστο σε μία γωνιά του. Εξόριστο για δύο λόγους. Πρώτα, γιατί το Σύμπαν εμφανίζεται απέραντα μεγάλο και με άπειρη ποικιλία μορφών ύλης. Δεύτερο, γιατί το Σύμπαν δεν φαίνεται να έχει κάποιο σκοπό· ο πολύπλοκος μηχανισμός του, παρά τη θαυμαστή εσωτερική αλληλουχία του, φαίνεται να λειτουργεί ερήμην του ανθρώπου.

² Η προσεκτική όμως μελέτη και παρατήρηση του Σύμπαντος αποκάλυπτει πιθανόν κάποια επιδέξια κρυμμένη σκοπιμότητα. Υπάρχει, καταρχήν, μία σειρά αξιοσημείωτων συμπτώσεων, ως προς τα μεγέθη. Φαίνεται δηλαδή ότι η ανθρώπινη

κλίμακα συμπίπτει περίπου με το γεωμετρικό μέσο όρο της αστρονομικής και της πυρηνικής κλίμακας. Ένα πρωτόνιο, για παράδειγμα, έχει μάζα 2×10^{-24} gr, ενώ ένα συνηθισμένο αστέρι γύρω στα 2×10^{33} gr. Ο γεωμετρικός μέσος όρος είναι 6×10^4 gr, ή 60 κιλά· η τυπική συνεπώς μάζα του ανθρώπινου σώματος. Οι γραμμικές, εξάλλου, διαστάσεις του ανθρώπου, που είναι γύρω στα 2 μέτρα, δεν απέχουν πολύ από το γεωμετρικό μέσο όρο των διαστάσεων του ατομικού πυρήνα (10cm) και των αποστάσεων μεταξύ των αστέρων (10 cm, δηλαδή ένα έτος φωτός). Ο άνθρωπος, συνεπώς, βρίσκεται στο μέσον της τεράστιας κλίμακας που συνδέει με κατάλληλο τρόπο το μικρόκοσμο με το μεγάκοσμο.

³ Αυτές και άλλες συμπτώσεις, υποδεικνύουν, ίσως, ότι η ανθρώπινη παρουσία στο Σύμπαν έχει κάποια σημασία. Και βάσει αυτών, διατυπώθηκε το περίφημο "ανθρωπικό αξίωμα" που έχει διάφορες παραλλαγές. Όπως παρατηρεί ο B. Carter, "παρόλο που ο Κοπέρνικος έδειξε ότι δεν κατέχουμε κάποια προνομιακή θέση στο Σύμπαν, η θέση του ανθρώπινου παρατηρητή είναι αναγκαστικά ιδιαίτερη. Τουλάχιστον από το γεγονός ότι ορισμένες συνθήκες θερμοκρασίας και χημικού ή φυσικού περιβάλλοντος είναι προϋποθέσεις για την ύπαρξή του".

⁴ Η ανθρωπική αρχή αλλάζει την οπτική γωνία μας ως προς το Σύμπαν. Δεν είναι ότι στη μακραίωνη εξέλιξή του το Σύμπαν δημιούργησε τυχαία τις κατάλληλες συνθήκες για

να υπάρξει ανθρώπινη ζωή σ' αυτόν εδώ, ή άλλους πλανήτες- αλλά, ίσα ίσα, η ύπαρξη του ανθρώπου προϋποθέτει ένα συγκεκριμένο Σύμπαν, από τα πολλά δυνατά.

⁵ Προς την εκπλήρωση του σκοπού αυτού, για τις τιμές των φυσικών σταθερών 5 ή άλλων χαρακτηριστικών μεγεθών, δεν υπήρχαν μεγάλα περιθώρια επιλογής. Πράγματι, ας θυμηθούμε τα πρώτα λεπτά της δημιουργίας του Σύμπαντος· τότε που στην αρχέγονη υπέρθερμη σφαίρα το ήλιον συντίθεται από το υδρογόνο. Υπολογισμοί δείχνουν ότι μία πολύ μικρή μεταβολή στους παράγοντες που ρυθμίζουν την πυρηνοσύνθεση -μεταβολή στη "σταθερά λεπτής υφής" της Πυρηνικής Φυσικής- αρκεί για να παραχθεί ένα τελείως διάφορο σύμπαν. Που θα περι-

είχε δηλαδή πολύ λίγο ήλιο ή πολύ λίγο υδρογόνο. Αστέρια, όμως, τουλάχιστον όπως τα ξέρομε, θα ήταν αδύνατο τότε να υπάρξουν και η ζωή θα ήταν ανέφικτη.

⁶ Ανάλογα ισχύουν και για τη σταθερά βαρύτητας, που είναι η ίδια σε όλο το Σύμπαν και ρυθμίζει τη βαρυτική έλξη ανάμεσα στα σώματα. Είδαμε ότι τα αστέρια παράγουν ενέργεια, επειδή διαρκώς αγωνίζονται να εξοδετερώσουν τη βαρύτητα. Αν η ένταση της βαρύτητας ήταν, για παράδειγμα, μερικές φορές μεγαλύτερη, η ενέργεια θα έπρεπε να παράγεται με εντατικότερο ρυθμό. Τα περισσότερα αστέρια θα ήσαν τότε "μπλε γίγαντες", αστέρια δηλαδή που δεν ζουν αρκετά για να έχουν τη χρονική άνεση οι οργανισμοί να αναπτυχθούν. Το ίδιο και αν η έντα-

ση της βαρύτητας ήταν μία τάξη
μεγέθους μικρότερη. Πολλά αστέρια
θα ανήκαν τότε στην κατηγορία των
"ερυθρών νάνων" που εκπέμπουν
λίγη ακτινοβολία. Η πιθανότητα να
βρεθεί ένας πλανήτης στη στενή
περιοχή αυτής της ακτινοβολίας εί-
ναι ελάχιστη.

⁷ Ανάλογες παρατηρήσεις μπορεί να
διατυπωθούν και για την ηλεκτρομα-
γνητική δύναμη. Αν η ένταση της
ηλεκτρομαγνητικής δυνάμεως ήταν
μικρότερη, ο σχηματισμός ατόμων ή
μορίων θα ήταν αδύνατος. Διότι, η
ηλεκτρομαγνητική δύναμη συγκρα-
τεί τα ηλεκτρόνια σε τροχιές γύρω
από τον πυρήνα- και είναι αυτή που
επιτρέπει, με κατάλληλους δεσμούς,
το σχηματισμό μορίων. Η μικρότερη
ένταση συνεπάγεται ένα Σύμπαν ε-
ξαιρετικά απλό: Με ηλεκτρόνια μό-

νον και πυρήνες, χωρίς τα πολύπλοκα οργανικά μόρια, και συνεπώς, χωρίς ζωή. Ισχυρότερες ηλεκτρομαγνητικές δυνάμεις θα σήμαιναν, αντίθετα, παντοτινή δέσμευση των ηλεκτρονίων από τους πυρήνες και αδυναμία χημικών αντιδράσεων. Ο τριπλασιασμός, για παράδειγμα, της εντάσεως θα υποχρέωνε το νερό, τη βάση των βιολογικών οργανισμών, να είναι στερεό σ' όλες τις θερμοκρασίες.

⁸ Σύμφωνα με τον Στ. Τραχανά, που έχει επεξεργασθεί μία ενδιαφέρουσα παραλλαγή του ανθρώπινου αξιώματος: "Όλοι οι φυσικοί νόμοι, χωρίς εξαίρεση, είναι βιολογικά αναγκαίοι. Κανένας τους δεν είναι βιολογικά περιττός. Όλοι επιτελούν μία βιολογικά ζωτική λειτουργία".

⁹ Μπορεί κανείς να συνεχίσει επί πολύ. Η παρουσία του ανθρώπου και ο κόσμος γύρω του "ερμηνεύονται", με συνέπεια, σαν αποτέλεσμα της κατάλληλης εκλογής των φυσικών νόμων και των φυσικών σταθερών.[...]

¹⁰ Το ανθρωπικό αξίωμα είναι λοιπόν ένας τρόπος να ερμηνεύονται γεγονότα, ακόμα και στα αρχικά στάδια του Σύμπαντος, από μία μεταγενέστερη, αναμφισβήτητη παρουσία: Αυτήν του ανθρώπου ως παρατηρητή. Και δίδει, το ανθρωπικό αξίωμα, τη μεταφυσική αλλά και την επιστημονική ικανοποίηση της διερευνήσεως πολλών φαινομένων ή μεγεθών, με αφετηρία αυτό και μόνο το "εξαιρετικό" γεγονός. Η εύστοχη φράση του Αϊνστάιν, ότι "το πιο ακατανόητο γεγονός, σχετικά με

το Σύμπαν, είναι κατανοητό", απόκτά έτσι μία άλλη διάσταση. Το Σύμπαν είναι κατανοητό, από τη στιγμή που ως σκοπό του θεωρήσουμε τη δημιουργία σκεπτόμενων όντων.

¹¹ Μία όμως που η τόλμη δεν μας εγκαταλείπει, μπορούμε να θέσουμε ένα ακόμα ριζικότερο ερώτημα: Υπάρχει, άραγε, κάποιος επιστημονικός -και όχι θεολογικός ή μεταφυσικός λόγος, που το Σύμπαν έχει αυτή τη σκοπιμότητα;

¹² Σύμφωνα με τον J. Wheeler, που διατύπωσε μία ακραία παραλλαγή της ανθρωπικής αρχής το Σύμπαν είναι ανάγκη να δημιουργήσει τον άνθρωπο, για να υπάρξει το ίδιο! Τούτο στηρίζεται σε μία ερμηνεία της Κβαντομηχανικής, της θεωρίας που περιγράφει με ακρίβεια, αν και πιθανοκρατικά, τον ατομικό κόσμο.

¹³ Ένα γεγονός του μικρόκοσμου, σύμφωνα μ' αυτήν την ερμηνεία, υπάρχει, μόνο αν παρατηρηθεί. Τότε και μόνο τότε, αναδύεται στην πραγματικότητα μία από τις δυνατές καταστάσεις του. Η περίφημη γάτα του Schrodinger -θεμελιωτή της Κβαντομηχανικής- η έγκλειστη σ' ένα αδιαφανές κουτί, και απειλούμενη από την τυχαία εκπυρσοκρότηση ενός όπλου, δεν είναι ούτε νεκρή, ούτε ζωντανή. Είναι εν δυνάμει και τα δύο. Και μόνον το άνοιγμα του κουτιού -η παρατήρηση- την τοποθετούν οριστικά σ' έναν από τους δύο κόσμους. Έτσι και το Σύμπαν: Για να είναι πραγματικό, πρέπει να εξελιχθεί με τέτοιο τρόπο, ώστε να υπάρξουν οι παρατηρητές του. "Ο παρατηρητής", λέει ο Wheeler "είναι απαραίτητος για τη δημι-

ουργία του Σύμπαντος, όσο και το Σύμπαν για τη δημιουργία του παρατηρητή". Πρέπει εδώ να σημειωθεί ότι, παρά την έλξη που εξασκούν παρόμοιες νοητικές ακροβασίες, ελάχιστα γίνονται αποδεκτές από τον επιστημονικό λόγο.

¹⁴ Αν όμως ελάχιστες μεταβολές των φυσικών σταθερών αρκούν για να παράγουν ένα σύμπαν τελείως διαφορετικά, είναι, άραγε, το δικό μας το μόνο "Σύμπαν" σήμερα, ή ακόμη περισσότερο, το μόνο που υπήρξε ποτέ;

¹⁵ Μία ριζοσπαστική ιδέα είναι ότι το Σύμπαν μας είναι ένα από τα πολλά, μπορεί και άπειρα, άλλα σύμπαντα. Το καθένα έχει τις δικές του τιμές των φυσικών σταθερών και εξελίσσεται με ανάλογους ή τους ίδιους νόμους. Τα περισσότερα από

αυτά τα σύμπαντα δεν είναι ικανά να φιλοξενήσουν την ανθρώπινη ζωή. Παρόλο που δεν αποκλείεται να έχουν λοιπόν μεγάλη ομορφιά και μεγαλοπρέπεια, δεν υπάρχει κανείς να το βεβαιώσει. Υπάρχουν τα σύμπαντα αυτά απλώς παράλληλα με το δικό μας- ή υπήρξαν σαν αποτέλεσμα κάποιας άλλης αρχικής εκρήξεως, ενός άλλου συμπαντικού κύκλου με τις δικές του τιμές φυσικών σταθερών. Από όλες αυτές τις προσπάθειες για αυτογνωσία, λίγες ίσως είχαν την ικανοποίηση της επιτυχίας με τη δημιουργία παρατηρητών. Πιθανόν ακόμη, αυτό που εμείς εννοούμε ως Σύμπαν να είναι απλώς μία μικρή γωνιά ενός πολύ μεγαλύτερου Όλου. Μακριά από αυτήν τη γωνιά κυριαρχούν άλλοι φυσικοί νόμοι και δεν υπάρχει ούτε στο

ελάχιστο η πιθανότητα κάποιας μορφής ζωής.

¹⁶ Εδώ όμως έχει τη θέση της μία τολμηρή παρατήρηση. Αν δεχθεί κανείς την ανθρωπική αρχή, το Σύμπαν φαίνεται εξαιρετικά σπάταλο. Γιατί, απειροελάχιστη μόνο από την ύλη ή τις διαδικασίες του χρησιμοποιούνται για τον τελικό σκοπό. Θ' αρκούσε, προς τούτο, ένας κατάλληλος πλανήτης και ένα κατάλληλο αστέρι - ή έστω, ένας γαλαξίας. Τα δισεκατομμύρια των γαλαξιών και η ποικιλία των αστρικών σωμάτων φαίνονται αδιάφοροι ή και εχθρικοί στη δημιουργία ζωής. Εκτός εάν το σχέδιο υπήρξε πολύ πιο φιλόδοξο: Και υπάρχουν, συνεπώς, δισεκατομμύρια πλανήτες που φιλοξενούν "ζωή"· και αυτή πάλι η ζωή εμφανίζεται σε μεγάλη ποικιλία μορφών, που κά-

ποιες δεν θα έχουν τις δικές μας αδυναμίες ή περιορισμούς στη νόηση. Κατά τη γνώμη του συγγραφέα του παρόντος βιβλίου, η αποδοχή της ανθρωπικής αρχής συνεπάγεται ένα Σύμπαν διάσπαρτο από νοήμονα όντα.

¹⁷ Στα περί το ανθρωπικό αξίωμα, ο αναγνώστης θα διακρίνει στοιχεία μεταφυσικά, ή και ενδόμυχες ανθρώπινες επιθυμίες. Αν όμως αυτό αποτελεί μία βάσιμη αιτία κριτικής, το ανθρωπικό αξίωμα έχει, πέραν από το αναμφισβήτητο επιστημονικό του ενδιαφέρον, μία ηθική δικαίωση. Ανασύρει και πάλι τον άνθρωπο από την ασημαντότητα και τον τοποθετεί σε θέση περίοπτη. Ακριβώς όπως κάθε μεγάλη, μορφή τέχνης, το ανθρωπικό αξίωμα ανυψώνει, χωρίς να

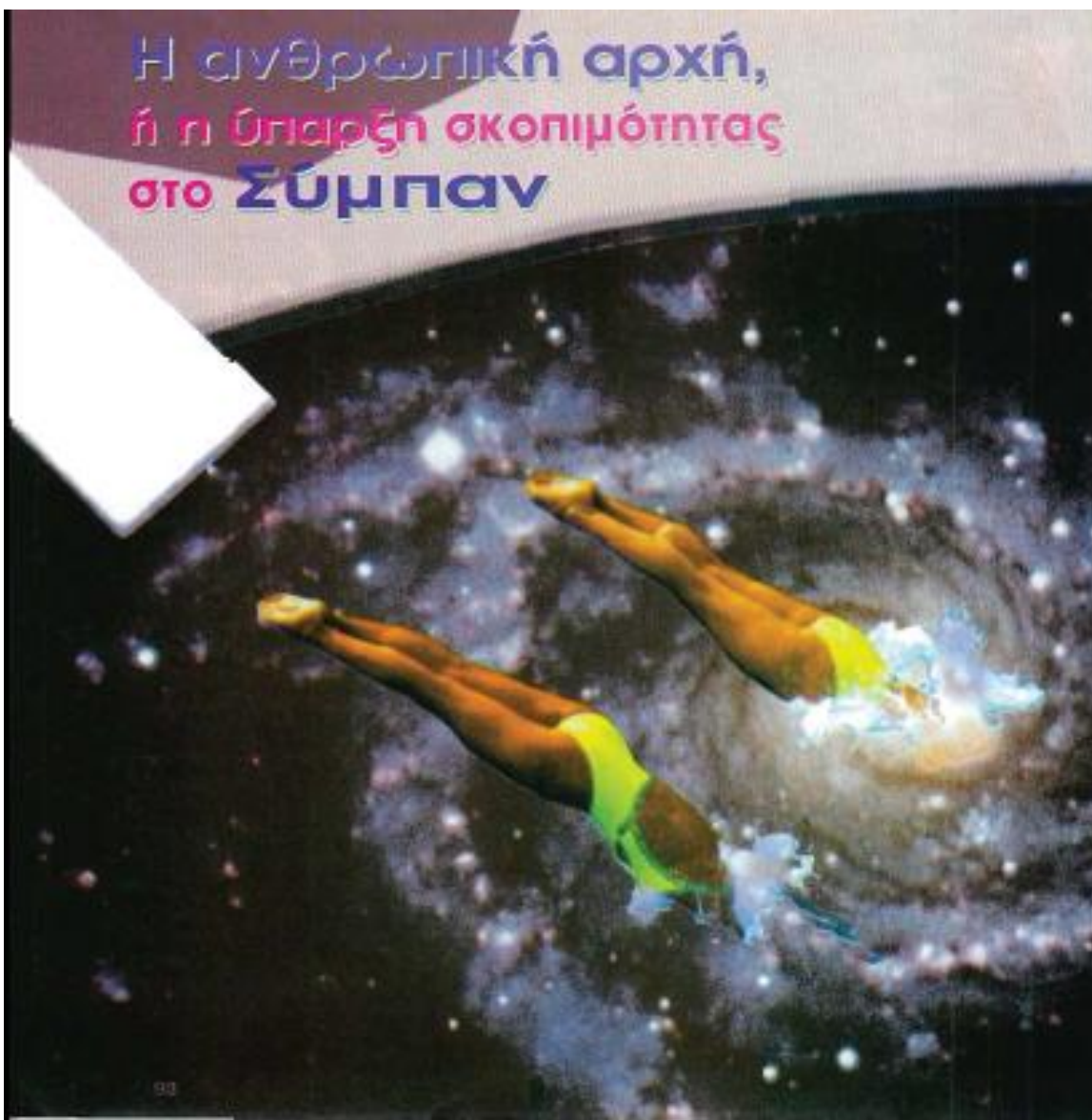
ωραιοποιεί ή να διεκδικεί την αποκλειστικότητα.

(Ι Γ. Γραμματικάκης, Η κόμη της Βερενίκης)

1. Το κείμενο που διαβάσατε είναι επιστημονικό - γίνεται όμως προσπάθεια από το συγγραφέα να γραφεί με εκλαϊκευμένο τρόπο, ώστε να γίνεται κατανοητό και από αναγνώστες που δεν είναι ειδικοί στο θέμα. Να διατυπώσετε με δικά σας λόγια την ανθρωπική αρχή, λαμβάνοντας υπόψη τις παραγράφους 3, 4 και 10.

2. Ο συγγραφέας εκθέτει διάφορες επιστημονικές παρατηρήσεις ως δεδομένα που συνηγορούν υπέρ της ανθρωπικής αρχής. Να τις επισημάνετε και να παρατηρήσετε πώς τεκμηριώνει τη θέση του με τα δεδομένα αυτά.

3. Ποια είναι τα αδύνατα σημεία της θεωρίας και ποια τα πλεονεκτήματά της; Να τεκμηριώσετε την απάντησή σας με αναφορές στο ίδιο το κείμενο (βλ. κυρίως τις παραγρ. 16, 17).

4. Για να καταλήξουν οι επιστήμονες σε συμπεράσματα, είναι υποχρεωμένοι να θέτουν διαρκώς ερωτήματα στα οποία καλούνται να δώσουν απαντήσεις. Ποια ερωτήματα εντοπίζετε στο συγκεκριμένο κείμενο και με ποιο τρόπο ο συγγραφέας επιχειρεί να απαντήσει στο "ριζικότερο" από αυτά;

5. Ποια είναι τελικά η άποψη του συγγραφέα για την ανθρωπική αρχή; Τη δέχεται ανεπιφύλακτα; Την απορρίπτει; Την αποδέχεται παρά τις επιφυλάξεις του για τα μειονεκτήματα που παρουσιάζει; Να τεκμηριώσετε την απάντησή σας με παραπομπές σε συγκεκριμένα σημεία του κειμένου.

6. Προσέξτε με ποιους τρόπους επιτυγχάνεται η συνοχή μεταξύ των παραγράφων 1 -8 (π.χ. με τις μετα-

βατικές λέξεις και φράσεις του κειμένου).

7. Το κείμενο αυτό περιέχει ένα ειδικό λεξιλόγιο που χρησιμοποιούν οι φυσικές επιστήμες. Να το καταγράψετε και να σχηματίσετε με ορισμένες από αυτές τις λέξεις δικές σας προτάσεις.

8. Ενδόμυχες επιθυμίες, περίοπτη θέση, νοήμονα όντα, ριζικότερο ερώτημα, ακατανόητο γεγονός, ωραιοποιεί, εξουδετερώνουν, ασημαντότητα, αποδοχή: να βρείτε άλλες λέξεις και φράσεις ισοδύναμες.

9. Νοητικές ακροβασίες, μακραίωνη εξέλιξη, εσωτερική αλληλουχία, αρχέγονη, ερήμην, μικρόκοσμος: να σχηματίσετε με τις λέξεις αυτές δικές σας προτάσεις.

Να επισημάνετε τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του επιστημονικού λόγου στο παρακάτω κείμενο, καθώς και τα βασικά σημεία της συλλογιστικής πορείας του συγγραφέα.

Οι ορίζοντές μας διευρύνονται

Αν το σκεφτούμε λίγο προσεκτικότερα, διαπιστώνουμε ότι δεν κάνει και μεγάλη διαφορά αν το σύμπαν είναι πεπερασμένο (σαν το μπαλόني) ή άπειρο (σαν το σεντόνι). Έτσι κι αλλιώς, εφόσον η ταχύτητα του φωτός και η ηλικία του σύμπαντος είναι

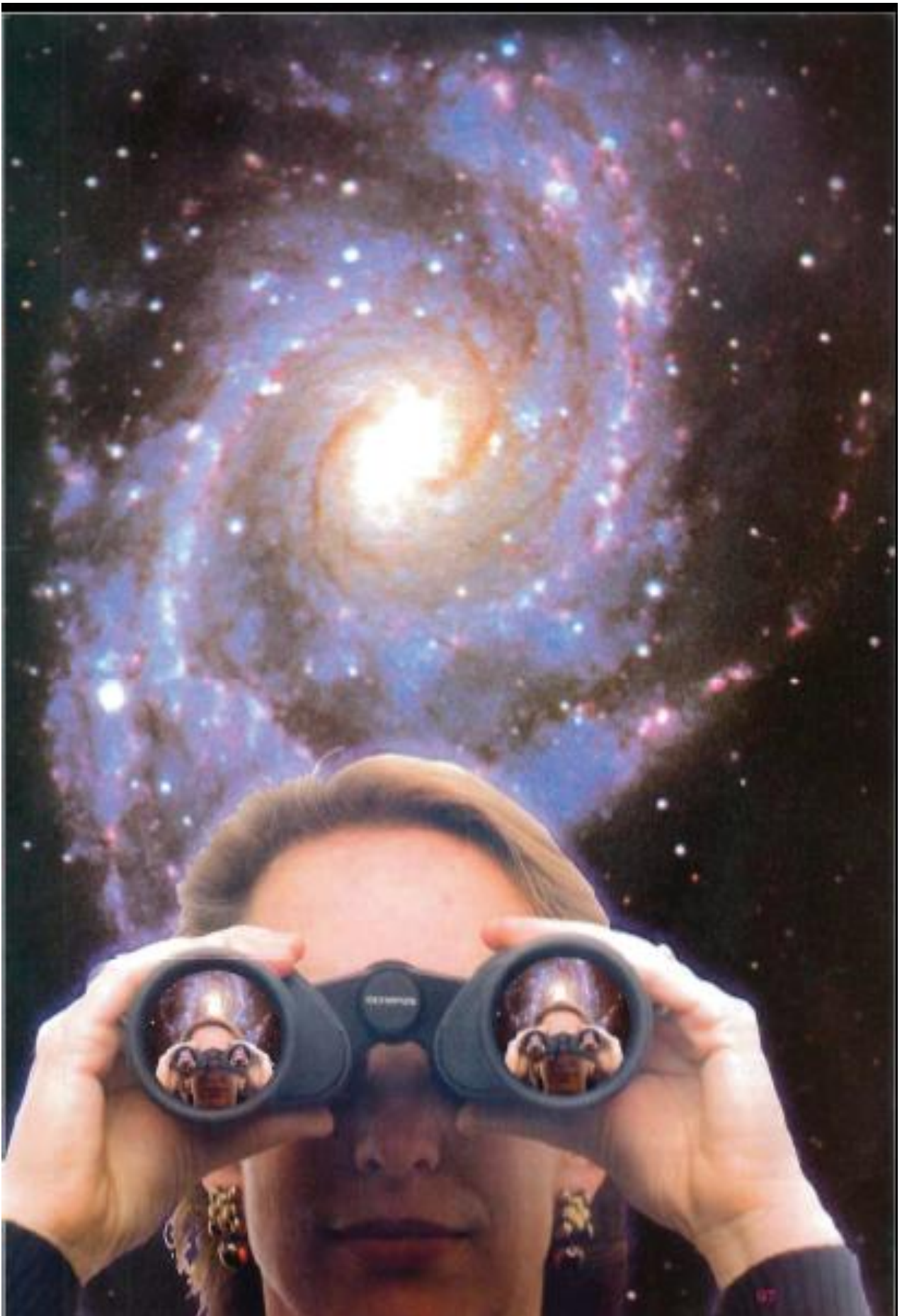
πεπερασμένες, μέχρι σήμερα έχουμε προλάβει να ανταλλάξουμε φωτεινά σήματα και κάθε είδους πληροφορία μ' εκείνους τους γαλαξίες που εκτείνονται γύρω μας σε ακτίνα μέχρι $c t$, όπου t είναι η ηλικία του σύμπαντος και c η ταχύτητα φωτός. Η επιφάνεια της σφαίρας με κέντρο κάποιο γαλαξία και ακτίνα $c t$ λέγεται ο ορίζοντας του γαλαξία. Η ορολογία είναι πολύ πετυχημένη: μέχρι τον ορίζοντα μπορούμε να δούμε και να ξέρουμε τι συμβαίνει, αν φυσικά διαθέτουμε τέλεια τεχνολογία. Το μέρος του σύμπαντος μέσα στον ορίζοντα του Γαλαξία αποτελεί την αιτιατή περιοχή (03u53ĩ region) του Γαλαξία μας, το κομμάτι δηλαδή του σύμπαντος που (μέχρι σήμερα) μπορούμε να ξέρουμε τι συμβαίνει, μας επηρεάζει και το επηρεάζουμε. Ουσιαστικά λοιπόν για μας, μόνον αυτό

το κομμάτι του σύμπαντος υπάρχει. Κι όταν ακόμη το σύμπαν είναι άπειρο, πολλές φορές αναφερόμαστε στην ακτίνα του, εννοώντας την ακτίνα της αιτιακής μας περιοχής σήμερα.

Με το πέρασμα του χρόνου ο ορίζοντάς μας μεγαλώνει, επεκτεινόμενος με την ταχύτητα του φωτός. Συγχρόνως φυσικά, και οι γαλαξίες απομακρύνονται, αλλά αυτοί φεύγουν με ταχύτητα μικρότερη από το φως. Το συνδυασμένο αποτέλεσμα είναι, όσος χρόνος περνά, το σύμπαν να γίνεται όλο και πιο μεγάλο, όλο και πιο ενδιαφέρον, με την έννοια ότι όλο και καινούργιοι γαλαξίες μπαίνουν μέσα στην αιτιακή μας περιοχή. Συνεπώς, με το πέρασμα του χρόνου, έχουμε πλέον τη δυνατότητα να συναναστρεφόμαστε μ' ένα όλο και μεγαλύτερο κομμάτι του κόσμου.

Ανεξάρτητα λοιπόν του αν το σύμπαν είναι πεπερασμένο ή άπειρο, για μας ουσιαστικά υπάρχει και θα υπάρχει πάντα μόνο ένα πεπερασμένο κομμάτι.

(Β. Ξανθόπουλος, Περί αστέρων και συμπάντων), Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 1985, σ. 62

Θέματα για συζήτηση και έκφραση - έκθεση σχετικά με την επιστήμη και το ρόλο της στην κοινωνία

► Ποιο είναι το πρόβλημα που απασχολεί σήμερα ορισμένους επιστήμονες; Γιατί ακόμα και οι ειδικοί δεν μπορούν να παρακολουθήσουν την εξέλιξη των επιστημονικών θεωριών; Ποια σημασία θα είχε για τον άνθρωπο η ανακάλυψη μιας ενιαίας θεωρίας που θα ερμήνευε τους νόμους του Σύμπαντος; Απαντήστε αφού διαβάσετε το παρακάτω σχετικό κείμενο.

Τι θα σήμαινε το να ανακαλύψουμε κάποτε την τελική θεωρία του Σύμπαντος; Όπως εξηγήσαμε στο κεφάλαιο 1, δεν θα μπορούσαμε ποτέ να είμαστε απόλυτα βέβαιοι ότι ανακαλύψαμε πραγματικά τη σωστή θε-

ωρία, αφού οι θεωρίες δεν είναι δυνατό να αποδειχτούν. Αλλά αν η θεωρία αυτή είναι μαθηματικά συνεπής και οι προβλέψεις της συμφωνούν πάντα με τις παρατηρήσεις, θα μπορούσαμε να πιστεύουμε ότι λογικά είναι πραγματικά η σωστή θεωρία. Μία τέτοια ανακάλυψη θα ήταν το ένδοξο τέλος ενός μακραίωνου κεφαλαίου στην ιστορία της ανθρώπινης προσπάθειας να κατανοήσει τον Κόσμο. Αλλά θα επέφερε επίσης και μία άλλη επαναστατική αλλαγή: ο κάθε μη ειδικός θα μπορούσε να κατάλαβει τους νόμους που κυβερνούν το Σύμπαν. Στην εποχή του Νεύτωνα ένας μορφωμένος άνθρωπος μπορούσε να έχει αντίληψη ολόκληρης της ανθρώπινης γνώσης, τουλάχιστον στις γενικές γραμμές της. Αλλά στη συνέχεια η πολύ μεγάλη ανάπτυξη της επιστήμης τού στέρησε αυτή

τη δυνατότητα. Οι θεωρίες άλλαζαν συνεχώς για να μπορούν να ανταποκρίνονται στα καινούργια δεδομένα των παρατηρήσεων, και γι' αυτό ουδέποτε παρουσιάζονταν σε κατάλληλα περιληπτική και απλουστευμένη μορφή, ώστε να μπορούν να τις κατανοήσουν και οι μη ειδικοί. Σήμερα ακόμα και οι ειδικοί δεν μπορούν να κατανοήσουν παρά ένα μικρό μόνο μέρος του συνόλου των επιστημονικών θεωριών. Ο ρυθμός προόδου είναι τόσο γρήγορος, ώστε όσα μαθαίνει κανείς στο σχολείο ή στο πανεπιστήμιο είναι σχεδόν πάντα ξεπερασμένα. Μόνο λίγοι άνθρωποι μπορούν να διατηρήσουν την επαφή τους με τις πιο πρόσφατες προόδους της επιστημονικής γνώσης, και για να το κατορθώσουν πρέπει να αφιερώσουν ολόκληρο το χρόνο τους και να ειδικευτούν σε μία μικρή

περιοχή της επιστήμης τους. Οι υπόλοιποι δεν αντιλαμβάνονται το μέγεθος της προόδου που συντελείται και του ενθουσιασμού που προκαλεί. Αν όμως ανακαλυφθεί μία τελική θεωρία του Σύμπαντος, η κατάσταση αυτή θα αλλάξει. Αν πιστέψουμε τον Eddington, πριν από εβδομήντα χρόνια μόνο δύο άνθρωποι καταλάβαιναν τη γενική θεωρία της σχετικότητας. Σήμερα την καταλαβαίνουν δεκάδες χιλιάδες απόφοιτοι πανεπιστημίων και πολλά εκατομμύρια άλλων ανθρώπων έχουν τουλάχιστον μία γενική ιδέα γι' αυτήν. Έτσι, λοιπόν, αν κάποτε ανακαλυφθεί μία πλήρους ενιαία θεωρία δεν θα είναι παρά μόνο θέμα χρόνου να παρουσιαστεί με περιληπτική και απλουστευμένη μορφή και να διδαχτεί στα σχολεία, τουλάχιστον στις γενικές γραμμές της. Όλοι τότε θα μπορούμε να κα-

ταλάβουμε τους νόμους που κυβερνούν το Σύμπαν και καθορίζουν την ίδια μας την ύπαρξη.

(Stephen W. Hawking, Το χρονικό του χρόνου, εκδ. Κάτοπτρο, 1988, σελ. 247- 248).

Σημείωση σχετικά με τα θέματα για συζήτηση και έκφραση – έκθεση του βιβλίου:

Τα θέματα προσφέρονται για προφορική ή και για γραπτή έκφραση, και οι προτεινόμενες ερωτήσεις αποτελούν δείκτες, με τη βοήθεια των οποίων μπορούν να οργανωθούν ποικίλες περιστάσεις επικοινωνίας. Για την προφορική έκφραση οι μαθητές μπορούν να πάρουν μέρος σε ελεύθερη συζήτηση στρογγυλής τραπέζης ή να οργανώσουν ημερίδα με θέμα

ανάλογο με εκείνο του θεματικού κύκλου κ. ο. κ.

Για τη γραπτή έκφραση ο καθηγητής και οι μαθητές μπορούν να επιλέξουν το επικοινωνιακό πλαίσιο ανάλογα με το θεματικό κύκλο και με το σκοπό τον οποίο επιδιώκουν. Έτσι οι μαθητές έχουν τη δυνατότητα, χρησιμοποιώντας το κατάλληλο επίπεδο ύψους κάθε φορά, να ασκηθούν σε διάφορα είδη λόγου (ημερολόγιο, επιστολή σε φιλικό ή επίσημο πρόσωπο, κριτική αξιολόγηση ενός πολιτικού λόγου/ ενός επιστημονικού κειμένου/ ενός άρθρου στον τύπο, γραπτή απάντηση στο ερωτηματολόγιο μιας έρευνας, γραπτή εισήγηση σε μια συνάντηση/ ένα συνέδριο/ μια ημερίδα κτλ., κείμενο για μια ανοιχτή συζήτηση στο Διαδίκτυο, κ.ο.κ.)

► Υπάρχει η άποψη ότι οι ηθικές, αξιολογικές κρίσεις, οι πολιτιστικές παραδόσεις και οι πολιτικές τοποθετήσεις, δεν επηρεάζουν με κανένα τρόπο και πολύ περισσότερο δεν καθορίζουν την επιστημονική γνώση. Δεν υπάρχει "καλό" και "κακό" στην επιστημονική γνώση. Ο Γαλιλαίος εκφράζει αρκετά καθαρά την παραπάνω άποψη.

"Εάν το θέμα που εξετάζουμε ήταν κάποιο θέμα της επιστήμης του δικαίου ή κάποιας άλλης από τις λεγόμενες επιστήμες του ανθρώπου, όπου δεν υπάρχει αλήθεια ή ψεύδος, θα έπρεπε να βασιστούμε στην οξύνοια, στην ευθυκρισία, και το ταλέντο των συγγραφέων και να ελπίζουμε ότι αυτός που έχει σε υψηλότερο βαθμό τις παραπάνω ικανότητες θα προσδώσει στους συλλογισμούς του

και τη μεγαλύτερη αληθοφάνεια. Τα συμπεράσματα όμως των φυσικών επιστημών είναι αληθή και αναπόφευκτα και η κρίση του ανθρώπου δεν έχει να κάνει τίποτε με αυτά". (G. Galileo, Dialogue on the Great World System επιμ. α. De Santiliana, University of Chicago Press, 1953, όπως αναφέρεται στο J. Lipscombe και B. Williams. Are Science and Technoogy Neutral? Butterworlhs, 1979. ο. 6)

Η αντίθετη άποψη υποστηρίζει ότι, επειδή ο κρατικός - ή άλλος – σχεδιασμός της επιστημονικής έρευνας δε διαμορφώνεται με μοναδικό κριτήριο την ανακάλυψη της αλήθειας για τον κόσμο, αλλά επηρεάζεται από κοινωνικούς και πολιτικούς παράγοντες, όπως άλλωστε και η εκπαίδευση του επιστήμονα, η ιδέα της ουδετερότητας της επιστήμης είναι μάλλον έκφραση ενός ιδανικού και όχι της πραγματικότητας. Κοινωνικοί, πολιτικοί, οικονομικοί και πολιτικοί παράγοντες επηρεάζουν την επιστήμη, όπως και κάθε άλλο κοινωνικό θεσμό.

► Να συζητήσετε τις προηγούμενες απόψεις. Στη συνέχεια να διαβάσετε το παρακάτω θέμα, καθώς και τα συνοδευτικά του κείμενα, και να διατυπώσετε τις απόψεις σας σχετικά

με την κοινωνική ευθύνη ή την ουδετερότητα της επιστήμης.

Μερικοί επιστήμονες, κυρίως μετά τη Χιροσίμα και τη δίκη της Νυρεμβέργης, αναγνώρισαν ότι σε μία τεχνολογική κοινωνία η επιστήμη δεν είναι και ούτε μπορεί να είναι πολιτικά ουδέτερη. Άλλοι, όμως, συνεχίζουν να υποστηρίζουν ότι η επιστήμη θα 'πρεπε να είναι μία ασταμάτητη αναζήτηση της αλήθειας, αναζήτηση που δεν είναι δυνατό να υποβληθεί σε πολιτική ή ηθική κριτική. Ο Ρόμπερτ Οππενχάιμερ, ο άνθρωπος που ευθύνεται για το σχέδιο Λος Άλαμος της κατασκευής και της δοκιμής της πρώτης ατομικής βόμβας, δήλωσε το 1967:

'Η δουλειά μας άλλαξε τις ανθρώπινες συνθήκες ζωής. Η χρησιμοποίη-

ση που της έγινε είναι υπόθεση των κυβερνήσεων και όχι των επιστημόνων".

((Αυτο)κριτική της επιστήμης, εκδ. Βέργας, 1973)

▶ Να συζητήσετε τις δύο προηγούμενες απόψεις. Είναι δυνατό ακόμη και σήμερα η επιστήμη να εμμένει στο σύνθημα "η αλήθεια για την αλήθεια" και να διακηρύσσει την πολιτική της ουδετερότητα ή μήπως είναι καιρός να κάνει την (αυτο)κριτική της και να αντιμετωπίσει την κοινωνική της ευθύνη; Διαβάστε και τα παρακάτω σχετικά κείμενα και αξιολογήστε τα επιχειρήματά τους.

● "Οι επιστήμονες δεν μπορούν να μείνουν βουβοί μπροστά στη χρησιμοποίηση της σύγχρονης τεχνολογίας για την υποδούλωση των λαών

της Ινδοκίνας που δε ζητούν παρά να είναι αφέντες του τόπου τους. Η ανάπτυξη αυτών των νέων τεχνολογικών μεθόδων έγινε χάρη στη συνεισφορά ορισμένων επιστημόνων. Αυτές οι πράξεις έχουν αποδοκιμαστεί από την επιστημονική κοινότητα, που συνειδητοποιεί όλο και περισσότερο τις ευθύνες της".

(Απόσπασμα από έκκληση που έστειλαν εξέχοντες Γάλλοι πανεπιστημιακοί σε διεθνείς οργανισμούς, ΟΗΕ, ΟΥΝΕΣΚΟ κτλ.)

- "Αν θέλουμε να παρεμποδίσουμε την τροφοδοσία με ρύζι των Βιετκόγκ, τι διαφορά υπάρχει ανάμεσα στην καταστροφή της συγκομιδής με βλαστησιοκτόνα και στην αποστολή στρατευμάτων, για να εμποδίσουν τον εχθρό να τροφοδοτηθεί; Το τελικό αποτέλεσμα είναι το ίδιο:

απλώς η πρώτη μέθοδος απαιτεί πολύ λιγότερους άνδρες".

(δήλωση, στους New York Times στις 21 Σεπτ. 1966, ενός εκπροσώπου του Πενταγώνου με την οποία επιχειρεί να καθησυχάσει τις διαμαρτυρίες, που είχε ξεσηκώσει η μαζική χρησιμοποίηση βλαστησιοκτόνων ουσιών στο Βιετνάμ).

- "Δεν αισθάνομαι ένοχος... Δεν μπορούσε να ξέρει κανείς τι θα συνέβαινε. Δεν ήταν δουλειά μου. Αυτό ήταν δουλειά άλλων. Εγώ αντιμετώπιζα ένα επείγον πρόβλημα... Για μένα είναι άλλο πράγμα η κατασκευή πυρομαχικών και άλλο η χρήση τους. Δεν μπορεί να κατηγορήσει κανείς το όπλο που έριξε το βλήμα για τη δολοφονία του προέδρου... Δεν είναι δική μου δουλειά ν' ασχολούμαι με πολιτικά ή ηθικά ερωτήματα. Επειδή

έπαιξα κάποιο ρόλο στην τεχνολογική ανάπτυξη της ναπάλμ, δε σημαίνει ότι είμαι και περισσότερο κατάλληλος να σχολιάσω τις ηθικές πλευρές του ζητήματος".

(δήλωση του L.F. Fleser, διευθυντή ομάδας επιστημόνων του Harvard για την κατασκευή των βομβών Ναπάλμ κατά το Β' παγκόσμιο πόλεμο. *New York Times*, 27 Δεκεμβρίου 1967, σ. 8' όπως αναφέρεται στο J. Lipscombe και B. Williams, ό.π., ο. 51).

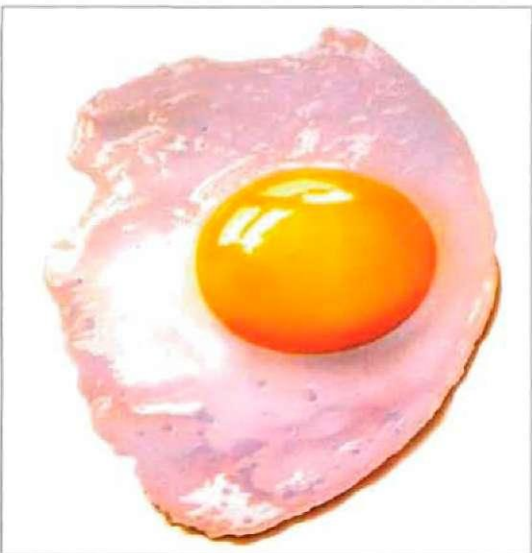
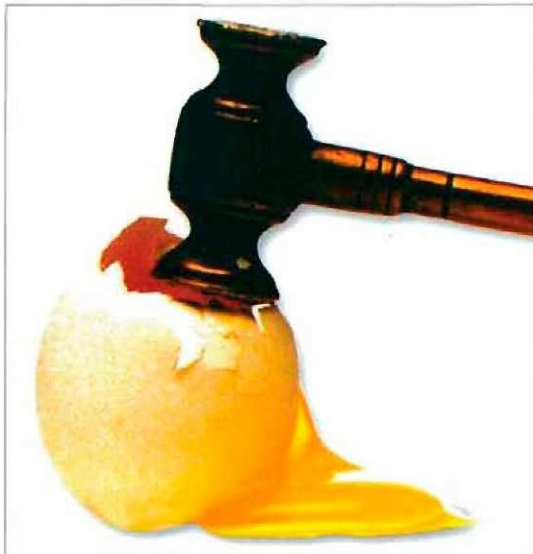
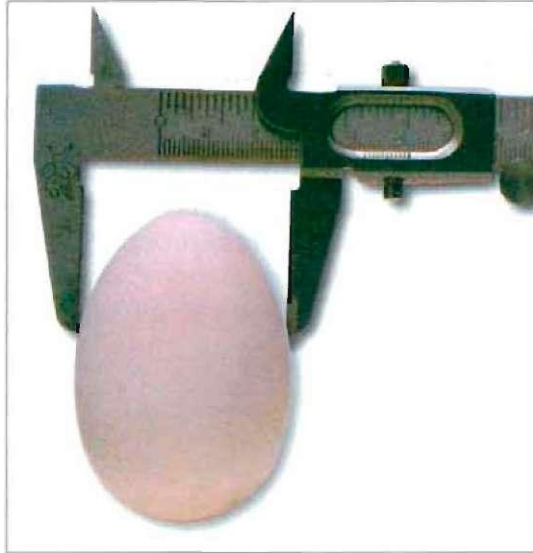
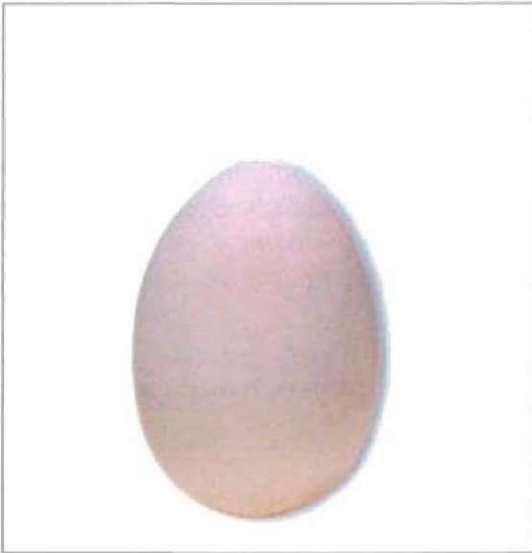
- "Υπόσχομαι να αγωνίζομαι, για να μπορώ να διαθέτω τις επαγγελματικές μου γνώσεις και δεξιότητες μόνο σε προγράμματα που, μετά από προσεκτική μελέτη, πιστεύω ότι ο στόχος τους είναι να συμβάλουν στη συνύπαρξη όλων των ανθρώπων με ειρήνη, παροχή των αναγκών για τη

ζωή αγαθών (καλή τροφή, αέρα, νερό, ένδυση και στέγη, πρόσβαση στη φυσική και τεχνητή ομορφιά), μόρφωση και ευκαιρίες που επιτρέπουν κάθε άτομο να επιτυγχάνει τους στόχους του και να αναπτύσσει τις δημιουργικές ικανότητες των χεριών και του μυαλού του.

Υπόσχομαι να αγωνίζομαι με την εργασία μου να μειώνω τον κίνδυνο, το θόρυβο, την παραβίαση της ατομικής ελευθερίας, της μόλυνσης της γης, του αέρα ή του νερού, την καταστροφή της φυσικής ομορφιάς, του ορυκτού πλούτου, της χλωρίδας και της πανίδας".

(Ο όρκος αυτός, ανάλογος με τον όρκο του Ιπποκράτη για τους γιατρούς, συντάχτηκε από την καθηγήτριά του κολεγίου Queen Mary του Λονδίνου Meredith Thring και

αφορά τους επιστήμονες, μηχανικούς και τεχνικούς. New Scientist, 7 Ιανουαρίου 1971, όπως αναφέρεται στο B. Dixon, What is science for? Pelican Books, 1976, σ. 253).

► Να συζητήσετε τις παρακάτω απόψεις και έπειτα να εκθέσετε γραπτά τις δικές σας για το ίδιο θέμα.

"Φαίνεται ότι όσο περισσότερο υποτάσσουμε τη φύση με την οργάνωση της εργασίας και τις μεγάλες ανακαλύψεις και εφευρέσεις, τόσο η ύπαρξη μας γίνεται πιο αβέβαιη. Έχουμε την εντύπωση ότι, αντί να κυριαρχούμε πάνω στα πράγματα, βρισκόμαστε κάτω από την κυριαρχία τους. Και αυτό συμβαίνει γιατί μερικοί άνθρωποι χρησιμοποιώντας τα αντικείμενα, κυριαρχούν πάνω στους άλλους ανθρώπους. Δεν θ' απελευθερωθούμε από τις φυσικές δυνάμεις, αν πριν δεν απελευθερωθούμε από τη βία των ανθρώπων. Αν θέλουμε να επωφεληθούμε, σαν ανθρώπινο είδος, από τη γνώση της φύσης πρέπει να προσθέσουμε σ' αυτή τη γνώ-

ση, και τη γνώση της ανθρώπινης
κοινωνίας".

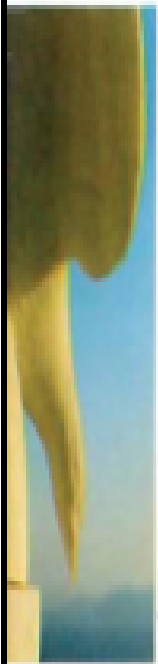
(Μπέρτολτ Μπρεχτ, Η αγορά του
χαλκού, 1939-40)

δοκίμιο

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΔΟΚΙΜΙΟ

Εισαγωγή στο δοκίμιο

Δοκίμιο είναι ένα είδος γραπτού λόγου με το οποίο έχουν ασχοληθεί διακεκριμένοι άνθρωποι των γραμμάτων, των τεχνών και της επιστήμης. Υπάρχουν, βέβαια, πολλές απόψεις για το τι είναι δοκίμιο.

► Με βάση τα παρακάτω αποσπάσματα συζητήστε τις απόψεις διαφόρων συγγραφέων για το δοκίμιο. Προσπαθήστε: α) να εντοπίσετε τα κοινά σημεία των απόψεων αυτών, β) να συνοψίσετε τα χαρακτηριστικά του δοκιμίου, στα οποία αναφέρονται οι συγγραφείς.

Πολύ συχνά συναντούμε τον όρο δοκίμιο στους τίτλους συγγραφέων

ποικίλου περιεχομένου, φοβούμαι όμως ότι ούτε αυτοί που το γράφουν ούτε εμείς που το διαβάζουμε έχουμε ξεκαθαρίσει μέσα μας τη φύση και τα όρια αυτού του λογοτεχνικού είδους. Τι είναι το δοκίμιο; Ποια είναι τα χαρακτηριστικά και οι επιδιώξεις του; Πώς διακρίνεται από άλλους συγγενείς τύπους, φιλολογικής ή επιστημονικής συγγραφής; Γράφονται κριτικά, ιστορικά, φιλοσοφικά δοκίμια. Τι κοινό έχουν στη μορφή (αφού κατά το περιεχόμενο διαφέρουν) τα έργα αυτά, ώστε να χαρακτηρίζονται με το ίδιο όνομα "δοκίμια";

(Ε.π. Παπανούτσος)

Το να πεις τι είναι ένα δοκίμιο δεν είναι τόσο εύκολο. Ευκολότερο θα ήταν να πεις τι δεν είναι: συγκεκριμένα, δεν είναι οπωσδήποτε μια έκ-

θεση και προπαντός δεν είναι μια
πραγματεία.
(J. Hofmiller)

Ποιος άραγε έκανε την ελληνική μετάφραση: "δοκίμιο"; Η λέξη είναι επιτυχημένη, όπως και η πρωτογενής γαλλική: *essai*. Στη σκέψη των δοκιμών συγγραφέων που τη χρησιμοποιήσαν σημαίνει ένα σύντομο, γρήγορα γραμμένο, ευπρόσιτο στο πλατύ κοινό κείμενο, που αποτελεί μια απόπειρα να προσεγγίσει κανείς, σε αρκετό βαθμό, ένα θέμα κριτικής, επιστήμης, τέχνης, ηθών κτλ. με γνώση και καλλιέργεια, χωρίς όμως να το εξαντλεί - γιατί τούτο θα απαιτούσε συστηματική και διεξοδική διερεύνηση, επομένως μια πολυσέλιδη "πραγματεία" (*tractatus, traite, treatise*).[...]

Στην "πραγματεία" περιμένεις και ανέχεσαι πολλά πράγματα: όγκο σελίδων, βάρος εννοιών, περίπλοκη, κουραστική γραφή. Στο δοκίμιο όχι όμως. Αυτό πρέπει να είναι σύντομο, ευσύνοπτο (,ίσως γι' αυτό ο Σεφέρης ονόμασε τις φιλολογικοκριτικές μελέτες του "δοκιμές" και όχι δοκίμια). Εύληπτο και καλογραμμένο.
(Ε.π. Παπανούτσος)

Το δοκίμιο και η πραγματεία διαφέρουν βέβαια εκτός από την έκταση (το δοκίμιο είναι ένα είδος με μικρή, κατά κανόνα, έως μέση έκταση) και ως προς το κοινό στο οποίο απευθύνεται (της πραγματείας είναι πιο ειδικό, κι αυτός είναι ο λόγος που συστηματικοί φιλόσοφοι ή και επιστήμονες καταφεύγουν συχνά στο δοκίμιο, όταν θέλουν να εκλαϊκεύσουν ή να δώσουν μεγάλη δημοσιότητα στις

ιδέες τους ή στα πορίσματά τους). Το δοκίμιο προϋποθέτει μεγαλύτερη συμμετοχή του αναγνώστη, θέτει σε κίνηση τόσο τη σκέψη όσο και τη φαντασία του, απευθύνεται τόσο στη νόηση όσο και στο συναισθηματικό του κόσμο, επιζητεί όχι μόνο να τον πληροφορήσει, αλλά και να τον συγκινήσει και να τον τέρψει. Το δοκίμιο απευθύνεται όχι μόνο στις γνώσεις (τη μόρφωση) αλλά και στην καλαισθησία και το γούστο του αναγνώστη. Αν η πραγματεία ή η μελέτη τον μορφώνει, το δοκίμιο τον καλλιεργεί.

(Θ. Νάκας)

Το δοκίμιο, στην ακαδημαϊκή του τουλάχιστον εκδοχή, βρίσκεται στο διάμεσο της λογοτεχνίας και της πληροφορίας. Η σύνταξή του είναι λιγότερο ελεύθερη από εκείνην του

λογοτεχνήματος αλλά πιο προσωπική από εκείνην της πληροφοριακής ανακοίνωσης. Τέλος, το δοκίμιο είναι κατά βάση λόγος διδακτικός, καθώς δεν επικαλείται την ανιδιοτέλεια της τέχνης, αλλά ούτε και την ουδετερότητα της επιστήμης. Αν δεν κινδύνευα να παρεξηγηθώ, θα έλεγα ότι η δοκιμιακή έκφραση είναι κατεξοχήν παράδειγμα ιδεολογικής ομολογίας για θέματα και προβλήματα επίμαχα και ριψοκίνδυνα.

(Δ. Ν. Μαρωνίτης)

Το δοκίμιο πρέπει να εκφράζει ένα ύφος, μια εσωτερική ζωή, μια ευαισθησία, μια προσωπική στάση απέναντι στα πράγματα, μια ατομικότητα.

(Γ. Θεοτοκάς)

Στο δοκίμιο αποφασιστικό ρόλο παίζει η προσωπικότητα του συγγραφέα, αυτή είναι που δίνει το κύρος σε ό,τι λέγεται, που προσφέρει συνήθως το παράδειγμα, αλλά και τη ζωντάνια στην έκφραση και το ανεπανώληπτο ύφος. Η πραγματικότητα παρουσιάζεται φιλτραρισμένη μέσα από τις εμπειρίες και τα προσωπικά βιώματα του συγγραφέα. "Εδώ είναι οι ιδέες μου με τις οποίες δεν προσπαθώ καθόλου να σας δώσω να γνωρίσετε τα πράγματα, αλλά τον

εαυτό μου", έλεγε ο Montaigne. Η παράσταση του κόσμου την οποία μας προσφέρει το δοκίμιο είναι ίσως λιγότερο επιστημονική και περισσότερο καλλιτεχνική [...] Η αλήθεια είναι ότι το δοκίμιο είναι ένα είδος νόθο από τη γέννησή του, ένα "υβρίδιο", κάτι μεταξύ επιστήμης ή φιλοσοφίας και λογοτεχνίας.
(Θ. Νάκας)

■ Το δοκίμιο, λοιπόν, (γαλλικά *essai* και αγγλικά *essay*: προσπάθεια, δοκιμή) είναι ένα είδος πεζού λόγου με μέση συνήθως έκταση, σε αντιδιαστολή προς τις τυπικές, πλήρεις και εξαντλητικές μελέτες. Ο δοκιμιογράφος άλλοτε εκφράζει τις παρατηρήσεις, τις σκέψεις και τα συναισθήματά του για τη ζωή ή περιπλανιέται ελεύθερα στο χώρο των ιδεών, που προέρχονται από τα γενι-

κότερα πνευματικά του εφόδια και από τη διανοητική και αισθητική του καλλιέργεια, και άλλοτε προσπαθεί να αναλύσει και να ερμηνεύσει, εκλαϊκεύοντας πολλές φορές, θέματα αισθητικής, ηθικής, κοινωνικής, πολιτικής κτλ. τάξης, ακόμη και επιστημονικά, με σκοπό να πληροφορήσει, να διδάξει, να τέρψει και ενδεχομένως να πείσει.

Οι ιδιότητες αυτές του δοκιμίου και η ποικιλία των μορφών του δείχνουν πόσο ρευστά είναι τα όριά του και πόσο επισφαλής κάθε προσπάθεια να περιχαρακωθεί μέσα σε έναν ορισμό. Το βέβαιο είναι ότι έχει ασαφή χαρακτήρα και άλλοτε προσεγγίζει τη λογοτεχνία και άλλοτε την επιστήμη ή τη φιλοσοφία.

► Διαβάστε τα παρακάτω αποσπάσματα από δοκίμια. Το πρώτο είναι του Μονταίνι (1533 -1592), που θεω-

ρείται πατέρας του δοκιμίου. Το δεύτερο του Χιουμ (1711 -1766), εισηγητή του είδους στην Αγγλία.

1

Το πνεύμα μου είναι δύστροπο και μελαγχολικό και γλιστράει πάνω απ' τις ευχαριστήσεις που συναντάει, για ν' αδραχτεί και να τραφεί απ' τις ατυχίες· σαν τις μύγες που δε μπορούν να σταθούν πάνω σ' ένα σώμα καλά γυαλισμένο και λειασμένο, μα που κάθονται κι αναπαύονται στα δύσκολα κι ανώμαλα μέρη- και σαν τις βδέλλες που ορέγονται και ρουφούν μόνο το κακό αίμα.

Εξάλλου, υποχρέωσα τον εαυτό μου να τολμώ να πω ό,τι τολμώ και κάνω, και με πειράζει ακόμα και να βάζω στο νου μου σκέψεις ανομολόγητες. Οι χειρότεροι απ' τους τρό-

πους μου και τις πράξεις μου δε μου φαίνονται τόσο άσκημοι, όσο μου φαίνεται άσκημο και δειλό να μην τολμώ να τους ομολογήσω. Η δυσκολία για τον καθένα μας είναι η εξομολόγηση, ενώ θα 'πρεπε να 'ναι η πράξη. Θα τολμούσες ευκολότερα να λαθέψεις, αν δε σε συγκρατούσε κάπως το κουράγιο που θα χρειαζόταν για να ομολογήσεις. Αυτός που θα 'ταν υποχρεωμένος να τα πει όλα, θα 'χε ακόμα υποχρέωση να μην κάνει τίποτα απ' ό,τι είναι αναγκασμένος να κρατήσει κρυφό. Ο Θεός να δώσει αυτή η ελευθεροστομία μου να οδηγήσει τους ανθρώπους μας στην ελευθερία, πάνω απ' αυτές τις δειλές και προσποιητές αρετές που γεννιούνται απ' τις ατέλειές μας, και να μπορέσει να τους τραβήξει ως το σωστό δρόμο, έστω κι αν πρόκειται να με νομίσουν για χωρίς μέτρο αν-

θρωπο. Πρέπει να βλέπεις το κουσούρι σου και να το σπουδάζεις, για να μπορείς να το εκφράσεις. Όσοι το κρύβουν απ' τους άλλους, το κρύβουν απ' τον ίδιο τον εαυτό τους, κι αν τύχει να το δουν τους φαίνεται πως δεν είναι αρκετά κρυμμένο- το αποδιώχνουν, το μασκαρεύουν στην ίδια τους τη συνείδηση. "Quare vitia sua nemo confitetur? Quia etiam nunc in illis est; somnium narrare vigilantis est".*

Του σώματος τα δεινά γίνονται πιο φανερά πληθαίνοντας. Ανακαλύπτουμε πως είναι αρθριτικά αυτό που

---

* "Πως γίνεται να μην ομολογούμε τα ελαττώματά μας; Είμαστε ακόμα δέσμιοί τους. γι' αυτό. Πρέπει νάσαι ξύπνιος για να διηγηθείς τα όνειρά σου". (Σενέκας, " Επιστολές ", LIII)

λέγαμε κρυολόγημα ή στραμπούληγμα. Τα δεινά της ψυχής όσο πιο δυνατά, τόσο πιο σκοτεινά είναι - όσο πιο άρρωστος είσαι, τόσο πιο λίγο το αισθάνεσαι. Να γιατί πρέπει κάθε λίγο να τα φέρνεις στο φως, με ανελέητο χέρι, να τ' ανοίγεις και να τα ξεριζώνεις μέσα απ' τα σωθικά σου. Όπως με τις καλές πράξεις, έτσι και με τ' αδικήματα, η απλή εξομολόγηση σ' ανακουφίζει κάποτε. Είναι τάχα η ασκήμια του λάθους που μας κάνει περιττή την υποχρέωση να ομολογήσουμε;

(Montaigne, ΕΠΟΧΕΣ, τ. 2, Ιούνιος 1963, Μετ. Δ. Ο. Θοιβιδόπουλου)

2

Ποια λοιπόν η ανάγκη να θεμελιώ-
νουμε το καθήκον της υποταγής ή

της υπακοής που οφείλεται στους άρχοντες πάνω στη συνέπεια προς τη δοσμένη υπόσχεση και να υποθέτουμε ότι στη δική μας συγκατάθεση οφείλεται η υπαγωγή μας στους νόμους του Κράτους, ενώ είναι φανερό ότι τόσο η υποταγή αυτή, όσο και η συνέπεια αυτή έχουν σαν βάση την εξυπηρέτηση των συμφερόντων και των αναγκών της κοινωνίας; Οφείλουμε, μας λένε, να υπακούμε στον Ηγεμόνα μας, διότι σιωπηρά το υποσχεθήκαμε' αλλά γιατί να 'μαστέ υποχρεωμένοι να τηρούμε τις υποσχέσεις μας; Μόνο και μόνο διότι οι συναλλαγές με τους ομοίους μας, που μας είναι τόσο ωφέλιμες, δε θα είχαν καμιά ασφάλεια αν μπορούσε ο καθένας ν' αγνοεί τις υποχρεώσεις του. Αλλά είναι επίσης αλήθεια ότι οι άνθρωποι δε θα μπορούσαν να ζουν σε κοινωνία χωρίς νόμους, χωρίς άρ-

χοντες και χωρίς δικαστές, που να εμποδίζουν τον ισχυρό να καταπιέζει τον αδύνατο και τη βία να θριαμβεύει πάνω στη δικαιοσύνη και στην ισονομία. Μια και το καθήκον της υποταγής δεν έχει περισσότερη δύναμη, ούτε περισσότερο βάρος από το καθήκον της συνέπειας (προς τις υποσχέσεις μας) τι κερδίζουμε, όταν εξηγούμε το ένα με το άλλο; Και τα δύο έχουν σαν πηγή το συμφέρον της κοινωνίας.

("Essais moraux et politiques", "Le contrat primitif" D. Hume, ΕΠΟΧΕΣ, τ. 3 Ιούλιος 1963. Μτφ. Ι. Ξυδιά)

► Ποια από τα χαρακτηριστικά του δοκιμίου έχετε επισημάνει, διαβάζοντας τα παραπάνω κείμενα; Οι δοκιμιογράφοι (1) περιδιαβάζουν ελεύθερα στο χώρο των ιδεών; (2) έχουν σκοπό να πληροφορήσουν;

(3) εκθέτουν απλώς τις ιδέες τους;
(4) θέλουν να μας διασκεδάσουν, να μας πείσουν ή να μας συγκινήσουν;
Δικαιολογήστε την άποψή σας, διαλέγοντας κάποια παραδείγματα μέσα από τα κείμενα.

► Τι από τα παρακάτω εννοεί ο Μονταίνι με τη φράση: "Οι χειρότεροι από τους τρόπους και τις πράξεις μου δε μου φαίνονται τόσο άσκημοι, όσο μου φαίνεται άσκημο και δειλό να μην τολμώ να τους ομολογήσω";

1. Ακόμη και οι χειρότερες πράξεις είναι προτιμότερες από τα άσκημα λόγια.

2. Οι κακές πράξεις και οι κακοί τρόποι δεν είναι και τόσο κακοί όσο φαίνονται.

3. Χειρότερο και από τους κακούς τρόπους και τις πράξεις είναι η

δειλία να μην τολμάς να τους ομολογήσεις.

► Ποιο είναι το νόημα της φράσης: "Η δυσκολία για τον καθένα μας είναι η εξομολόγηση, ενώ θα'πρεπε να 'ναι η πράξη"; Αναπτύξτε τις σκέψεις σας μέσα σε μια παράγραφο 80-100 λέξεων.

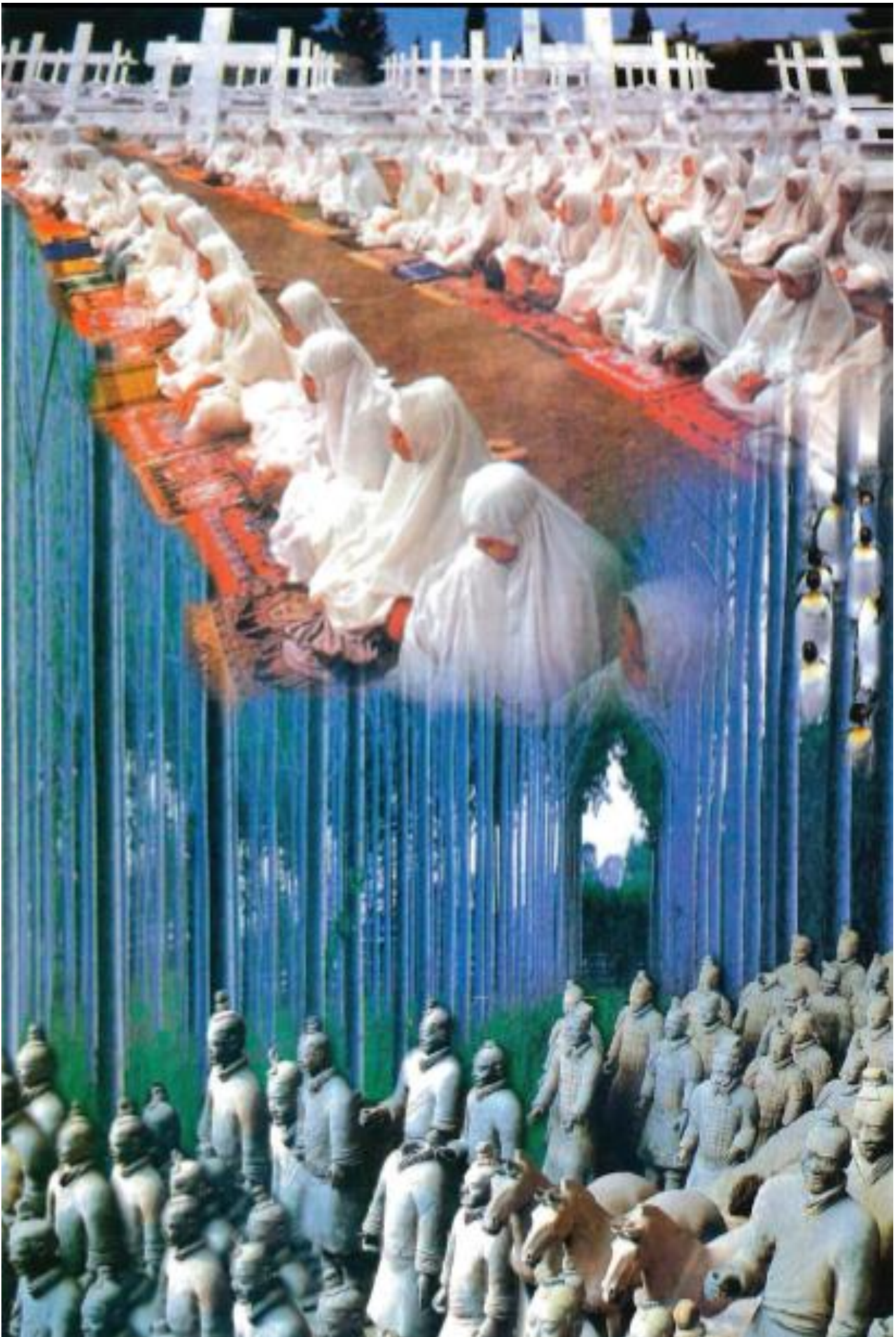
► Συζητήστε το περιεχόμενο της παρακάτω φράσης (κείμενο 2): "Ποια η ανάγκη να θεμελιώνουμε το καθήκον της υποταγής ή της υπακοής που οφείλεται στους άρχοντες πάνω στη συνέπεια προς τη δοσμένη υπόσχεση και να υποθέτουμε ότι στη δική μας συγκατάθεση οφείλεται η υπαγωγή μας στους νόμους του Κράτους, ενώ είναι φανερό ότι τόσο η υποταγή αυτή, όσο και η συνέπεια αυτή έχουν σαν βάση την εξυπηρέ-

τηση των συμφερόντων και των αναγκών της κοινωνίας";

Στη συνέχεια διατυπώστε το νόημά της με δικά σας λόγια και γράψτε ένα κείμενο δύο παραγράφων (150 - 200 λέξεων). Στη μια παράγραφο ασχοληθείτε με την υποταγή και υπακοή στον άρχοντα και τους νόμους, ενώ στην άλλη με την υποχρέωσή σας να εξυπηρετείτε τα συμφέροντα και τις ανάγκες της κοινωνίας.

► Να βρείτε τα συνώνυμα και τα αντώνυμα (αντίθετα) των λέξεων: δύστροπος, ευχαρίστηση, αναπαύομαι, ορέγομαι, υποχρεώνω, ανομολόγητος, κουράγιο, ελευθεροστομία, προσποιητός, κουσούρι, μασκαρεύω, ανελέητος, (κείμενο 1) και: καθήκον, υποταγή, συναλλαγή, θριαμβεύω (κείμενο 2).

Η Δύναμη της μάζας

“Η πλάνη δεν είναι τύφλωση,
η πλάνη είναι ανανδρία”

Nietzsche

¹ Έως ποιο βαθμό οι αντιλήψεις, οι κρίσεις, οι αποφάσεις μας στην καθημερινή ζωή είναι "δικές μας" και όχι αποτέλεσμα επιρροής της μικρής και της μεγάλης κοινωνίας απάνω μας; (Μικρήν εννοώ τον στενό οικογενειακό, φιλικό και επαγγελματικό κύκλο και μεγάλη όλο τριγύρω μας το ανθρώπινο περιβάλλον μέσα και έξω ακόμη από τον εθνικό και γεωγραφικό μας χώρο). Το ερώτημα θα σκανδαλίσει ίσως τον αμύητο στα προβλήματα της κοινωνικής ψυχολογίας αναγνώστη, έχει εντούτοις το λόγο του. Δεν είμαστε τόσο "ελεύ-

θεροι" να σχηματίζαμε τις εντυπώσεις, τις πεποιθήσεις, το πρόγραμμα των επιδιώξεών μας, όσο νομίζαμε. Το κοινωνικό σώμα, η "ομάδα" μέσα στην οποία έχομε ενταχθεί (από τη γλώσσα που μιλούμε, από το Θεό που λατρεύαμε, από την ανατροφή και την εκπαίδευση που έχομε πάρει, από το επάγγελμα που ασκούμε κτλ.) καθορίζει σε τέτοιαν έκταση και σε τόσο βάθος τον τρόπο και τα μέτρα με τα οποία αντιλαμβανόμαστε και σημασιολογούμε τα πράγματα και τα γεγονότα, ώστε κάθε άλλο παρά "δικές μας", με την αυστηρή έννοια της λέξης, είναι οι αλήθειες και οι αξίες μας. Φυσικά τούτο δεν το παραδέχεται ο εγωισμός μας.

- Βλέπω με τα δικά μου μάτια, λέμε, και κρίνω με το δικό μου μυαλό.

- Με δική μου πρωτοβουλία αποδοκιμάζω αυτήν την ιδεολογία και είμαι υπεύθυνος.

- Η αλήθεια που υποστηρίζω είναι ολοφάνερη- δε μου την υπέβαλαν άλλοι.

² Μια βαθύτερη όμως διερεύνηση (που μπορούμε και οι ίδιοι να κάνουμε μέσα μας, εάν έχουμε το θάρρος να ανατάμομε τον εαυτό μας) θα μας πείσει ότι σε αναρίθμητες περιπτώσεις η πνευματική μας ανεξαρτησία είναι ένας ωραίος μύθος. Η όραση, η κρίση, η πίστη "μας" είναι η όραση, η πίστη της κοινωνικής φάλαγγας με την οποία συμπορευόμαστε. Το φαινόμενο τούτο στη γλώσσα της επιστήμης λέγεται "κοινωνικός κομφορμισμός" και έχει γίνει αντικείμενο όχι μόνο θεωρητικών αλλά και πειραμα-

τικών ερευνών. Μιαν απ' όλες θα αναφέρω για παράδειγμα.

³ Το 1951 ο Αμερικάνος ψυχολόγος J. E. Asch έκανε, ανάμεσα σε άλλα, και τούτο το έξυπνο πείραμα. Έδειξε σε έξι πρόσωπα μια γραμμή ορισμένου μήκους και τους εζήτησε να βρουν την αντίστοιχή της, στο μέγεθος, ανάμεσα σε τρεις άλλες που είχαν κι αυτές παρουσιαστεί στον πίνακα. Πρωτύτερα όμως είχε δώσει μυστικά την εντολή σε πέντε από τα έξι αυτά πρόσωπα να διαλέξουν όχι τη σωστή, αλλά μια ψεύτικη γραμμή. Το πρόσωπο που δεν μετείχε στη συνωμοσία, θα απαντούσε τελευταίο και είχε τοποθετηθεί έτσι ώστε να ακούσει και να ιδεί τα άλλα που θα μιλούσαν πρώτα. Το πείραμα έγινε πολλές φορές με πολλά και διάφορα πρόσωπα και είχε τούτο το παράδο-

ξο αποτέλεσμα: με συχνότητα εκπληκτική, το αμύητο στη συνωμοσία πρόσωπο δεν εμπιστευόταν στη μαρτυρία των δικών του ματιών, αλλά συντασσόταν με την ομόφωνη απάντηση, την εσφαλμένη, των άλλων μελών της ομάδας. Και μια λεπτομέρεια, ακόμη, πολύ χαρακτηριστική. Στα πειράματα του Asch τα πρόσωπα που έπεφταν στην παγίδα, όταν μάθαιναν το τέχνασμα, δεν παραδέχονταν ότι είχαν υποχωρήσει στην "πίεση" της ομάδας, αλλά υποστήριζαν ότι το λάθος ήταν δικό τους - απροσεξία, βιασύνη, κακή εκτίμηση των περιστατικών κτλ. Όστε όχι μόνο δεχόμαστε, χωρίς να το καταλαβαίναμε, την επιρροή των άλλων (όταν ιδίως αυτοί αποτελούν συντεταγμένο σύνολο, ομάδα κοινωνικού τύπου), αλλά και στην περίπτωση που η αφανής αυτή αλλά έντονη ε-

πιρροή μάς παρασύρει σε εσφαλμένες αντιλήψεις ή κακές εκτιμήσεις, την πλάνη συνηθίζαμε να την προσγράφουμε σε μια δική μας αστοχία ή ανεπάρκεια, όχι στους άλλους που μας παρέσυραν στον εκτροχιασμό. Από φιλοτιμία βέβαια, για να δείξαμε ότι στεκόμαστε στα δικά μας πόδια, αλλά και για έναν άλλο ακόμη λόγο: για να αντισταθούμε (ηθικά τουλάχιστο) σε μια πανίσχυρη έλξη που ασκεί απάνω μας το κοινωνικό πλαίσιο. Η άρνηση της παραδοχής είναι εδώ (όπως και σε πολλές άλλες καταστάσεις της προσωπικής μας ζωής) ένα είδος διαμαρτυρίας- δε θέλομε να αναγνωρίσαμε τη δουλεία μας...

⁴ "Κοινωνικού κομφορμισμού" περιπτώσεις μπορεί ο καθένας μας να αναφέρει πάμπολλες από την προσωπική του πείρα. Από την εκούσια αλ-

λά και ακούσια υποταγή στο συρμό έως τις ομαδικές ιδεοληψίες (ακόμη και παραισθήσεις) που παρουσιάζονται σε ώρες πολεμικής αναταραχής και θρησκευτικής έξαρσης ή πανικού από θεομηνίες και επιδημίες. Το "πλήθος" τότε γίνεται μια συμπαγής μάζα που αισθάνεται, σκέπτεται και δρα με τον ίδιο τρόπο- οι ατομικές αποκλίσεις εξαφανίζονται, διαλύονται μέσα στην κοινή, την απρόσωπη συμπεριφορά. Είναι απίστευτο το πόσο εύκολα, ακόμα και σε ομαλές περιστάσεις, διαδίδονται οι ομαδικές πλάνες, όπως λ.χ. η πίστη στη θεραπευτική δύναμη ενός κοινού βοτάνου, ή η υπόθεση ότι αυτή ή εκείνη η σύμπτωση αποτελεί κακόν οινόν, ή η βεβαιότητα ότι οι "μάγισσες" είναι όργανα του Σατανά και πρέπει να καίγονται κτλ. Άλλωστε, θα έχουμε όλοι παρατηρήσει ότι αρκεί μια εί-

δηση, έστω και εξωφρενική, να δημοσιευτεί σ' ένα έντυπο μεγάλης κυκλοφορίας ή να μεταδοθεί από το ραδιόφωνο με έμφαση, για να γίνει πιστευτή. Υποτίθεται ότι για να φτάσει έως εκεί, την εγγυάται ένας οπωσδήποτε σημαντικός αριθμός μαρτύρων και για τούτο, με όλο που δεν υπάρχουν θετικές αποδείξεις, ούτε καν σοβαρές ενδείξεις, για την αλήθεια της, δεν αποφασίζαμε να την αμφισβητήσαμε: "αφού λέγεται, έτσι θα είναι". Προσέξτε στη φράση αυτό το απρόσωπο "λέγεται" είναι η φωνή της ομάδας που ακούγεται και ενεργεί απάνω στον καθένα μας με δύναμη που δύσκολα μπορούμε να της αντισταθούμε. "Για να το λένε, θα είναι αλήθεια". Να το λένε ποιοι, όλοι και κανείς συγκεκριμένα. "Λέγεται" όμως και επαναλαμβάνεται, τούτο και μόνο φτάνει να ανατρέψει τη

δυσπιστία μας. Έτσι σχηματίζεται και κρυσταλλώνεται τόσο σκληρά η "κοινή γνώμη", ώστε δύσκολα μπορεί το παγιδευμένο άτομο να σπάσει την κρούστα της και να λευτερωθεί. Οι ομαδικές πλάνες είναι προικισμένες με εκπληκτική δύναμη αντίστασης στις επιθέσεις της κριτικής σκέψης- και όταν ακόμη φαίνονται ότι υποχωρούν, κλονισμένες από τη βάσανο της εμπειρίας, ξαναγυρίζουν πιο επικίνδυνες με τη μορφή της "φημολογίας" που "θα 'χει κάποια βάση, αφού ακούγεται". Στο τέλος εκείνος που νικάει είναι το ανώνυμο πλήθος, όχι οι λίγες επώνυμες μονάδες που αποχωρούν από τη φάλαγγα.

⁵ Οι ψυχολόγοι και οι κοινωνιολόγοι που έχουν μελετήσει το φαινόμενο, καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι ο κομφορμισμός αυτός, τάση ισχυρή

και επίμονη, πηγή του έχει την κοινωνική φύση του ανθρώπου. Ζώο κατ' εξοχήν κοινωνικό (ο Αριστοτέλης το ονομάζει στη γλώσσα του "πολιτικόν") ο άνθρωπος, όταν έρχεται αντιμέτωπος με σημαντικές για τη συλλογική ζωή "δοξασίες της μάζας", αισθάνεται ζωηρότερο ενδιαφέρον για τη συντήρηση των λαϊκών εξηγήσεων που κρατούν συμπαγή την ομάδα, παρά για τις κριτικές αναλύσεις που μπορούν να τη διαιρέσουν και να τη διαλύσουν. Συμφέρει την κοινωνία να δίνεται απεριόριστη πίστωση στις παρατηρήσεις (τεκμήρια, ενδείξεις, μαρτυρίες) που επιβεβαιώνουν τις "τρέχουσες" ιδέες και αποκλείουν τις αντίθετές τους (Thomas Szasz). Η εξήγηση είναι χωρίς αμφιβολία πειστική. Άλλωστε, επαληθεύεται στην καθημερινή ζωή από πλήθος ομόλογων φαινομένων που

ανάγονται στον ίδιο κανόνα. Όσο και αν υπερβάλλουν εκείνοι που μέσα στο ψυχοφυσιολογικό μας σύστημα δίνουν την πρώτη θέση στο "ένστικτο της αγέλης" (instinct gregaire), θα ήταν παράλογο να αρνηθούμε ότι και το κορυφαίο ζώο της κλίμακας, τον άνθρωπο, μια ακαταγώνιστη ορμή το σπρώχνει να συνδέεται με τους ομοίους του και να επιζητεί την παρουσία τους, όχι μόνο όταν έχει ανάγκη από τη σύμπραξή τους, για να αντιμετωπίσει έναν κίνδυνο, αλλά ακόμα και στις ώρες τηςσχόλης, τότε που διψάει για ψυχαγωγία. "Χρειάζεται" τους άλλους, τον αριθμό, το πλήθος: στο πανηγύρι, στο θέαμα, στον περίπατο - και στο καφενείο ή στο εστιατόριο. Δε "χαίρεται" τις ανέσεις της ζωής και τις πιο στοιχειώδεις, παρά συντροφεμένος. Πρέπει να τις μοιραστεί, κατά κάποιο τρόπο,

με άλλους, για να τις απολαύσει. Και για να τους κρατήσει κοντά του αυτούς τους άλλους, είναι έτοιμος να κάνει πολλές παραχωρήσεις στις κρίσεις και στο γούστο τους: να μπει στο δικό τους διανοητικό ορίζοντα, να συμεριστεί τα συναισθήματά τους, να παραδεχτεί τις προτιμήσεις τους.

⁶ Έχομε λοιπόν καταδικαστεί να είμαστε αιχμάλωτοι της συμβιωτικής ομάδας; θα παρεξηγούσε τη θέση μας εκείνος που θα την ερμήνευε με αυτό τον τρόπο. Όχι υποχείριος· υποκείμενος στις ιδέες και στις τάσεις του κοινωνικού σώματος είναι ο άνθρωπος. Ποιος άνθρωπος όμως; (Η διευκρίνιση αυτή είναι απαραίτητη, για να προληφθούν πολλές παρανοήσεις). Εκείνος που οι ανθρωπολόγοι συνηθίζουν να τον ονομάζουν

homo sapiens και που κατά την τρέχουσα φάση της ύπαρξής του έχει γράψει την ιστορία του πολιτισμού με τις "πνευματικές" (πώς να τις πούμε αλλιώς) κατακτήσεις του. Ό,τι χαρακτηρίζει αυτόν τον ανθρώπινο τύπο είναι ο δεινός αγώνας να δαμάσει τα ένστικτά του είτε με την απεγνωσμένη αντίσταση στην πίεσή τους, είτε με το πονηρό ξεγέλασμά τους. Φυσικά μια τέτοια νίκη δεν είναι καθόλου εύκολη, ούτε πάντοτε δυνατή- και σχεδόν κατά κανόνα πληρώνεται με αιματηρές θυσίες. Φαίνεται όμως ότι δεν αποκλείεται από το πρόγραμμα της Δημιουργίας, γιατί και αισθητά χαλαρότερος είναι των ενστίκτων ο ζυγός στον ψυχοβιολογικά εξελιγμένο άνθρωπο, και με οπλισμό τελειότερο ("διάνοια") έχει το θαυμάσιο τούτο ζώο εφοδιαστεί από τη Φύση. Οποσδήποτε "παλεύ-

ονται", καθώς λέμε, τα ένστικτά μας και αυτό έχει πελώρια σημασία. Όπως τα άλλα, έτσι και το "ένστικτο της αγέλης" στην περίπτωση μας. Το οργανωμένο πλήθος, η κοινωνική ομάδα μάς στηρίζει, μας προστατεύει, αλλά και θολώνει την όραση, μηχανοποιεί τη συμπεριφορά, δένει τη σκέψη, αποδυναμώνει τη φαντασία μας με τα πολυκαιρισμένα σχήματα των απρόσωπων εννοιών και αξιών της. Από τη δουλεία αυτή σώζεται μόνο ο επώνυμος άνθρωπος που θα ορθώσει την κεφαλή του πάνω από τον ορίζοντα της μάζας και θα τολμήσει ν' αντικρίσει με τις δικές του διανοητικές δυνάμεις τα πράγματα, με τη δική του βούληση τις περιπλοκές της ζωής, με τη δική του ευαισθησία το θέαμα του κόσμου. Για έναν τέτοιο άθλο όμως χρειάζονται δύο σπάνιες ικανότητες: ανδρεία και

εντιμότητα, ηθική ανδρεία και πνευματική εντιμότητα, που δυστυχώς για το γένος μας είναι των λίγων, των πολύ λίγων ο κλήρος. Μόνο έτσι σπάζει ο άνθρωπος τα δεσμά της πλάνης και κατακτά την ελευθερία της αλήθειας. θυμηθούμε εδώ τα βαθυστόχαστα λόγια του Nietzsche: "Πόσην αλήθεια σηκώνει, πόσην αλήθεια αποτολμάει ένα πνεύμα; Αυτό έγινε για μένα, ολοένα και πιο πολύ, το αληθινό μέτρο των αξιών. Η πλάνη δεν είναι τύφλωση, η πλάνη είναι ανανδρία. Στη γνώση, κάθε κατάκτηση, κάθε βήμα εμπρός προέρχεται από το θάρρος, από τη σκληρότητα απέναντι στον εαυτό μας, από την εντιμότητα απέναντι στον εαυτό μας".

Ε. Π. Παπανούτσος, " Το δίκαιο της πυγμής"

► Μελετήστε το κείμενο προσεκτικά και συζητήστε το στην τάξη.

Προσπαθήστε να εντοπίσετε:

- το θέμα,

- την άποψη του συγγραφέα,

- τα μέσα πειθούς που

χρησιμοποιεί, για να τεκμηριώσει την ερμηνεία του φαινομένου που τον απασχολεί,

- την πρόταση που διατυπώνει στο τέλος του κειμένου, για να αντιμετωπιστεί το πρόβλημα.

Δώστε, τώρα, την περίληψη του κειμένου (20-25 στίχοι).

► Ο συγγραφέας αρχίζει την παράγραφο 1 και την παράγραφο 6 με ένα ερώτημα. Τι πετυχαίνει, κατά τη γνώμη σας, με την τεχνική των ερωτήσεων στην κάθε περίπτωση;

► Σχολιάστε τη χρήση παρενθέσεων στην πρώτη παράγραφο.

▶ "Δεν είμαστε τόσο ελεύθεροι να σχηματίζουμε τις εντυπώσεις, τις πεποιθήσεις, το πρόγραμμα των επιδιώξεών μας, όσο νομίζουμε". Να σχολιάσετε την επιλογή του α' πληθυντικού προσώπου από το συγγραφέα.

▶ "Βλέπω με τα δικά μου μάτια... δε μου την υπέβαλαν άλλοι". Σε τι νομίζετε ότι αποσκοπεί ο συγγραφέας με τη χρήση του ευθέος λόγου στο σημείο αυτό;

▶ α) Έστω ότι θέλουμε να χωρίσουμε την παράγραφο 5 σε δύο μέρη/μικρότερες παραγράφους. Σε ποιο σημείο θα προτείνατε να χωριστεί και γιατί; Χρειάζεται σε αυτήν την περίπτωση να γίνει κάποια αλλαγή στο κείμενο;

β) Παρατηρήστε ότι στην παράγραφο 6 εναλλάσσονται εκτενέστερες

και πιο σύντομες περίοδοι. Προσπαθήστε να εξηγήσετε με ποιον τρόπο η εναλλαγή αυτή βοηθάει το συγγραφέα να εκθέσει στους αναγνώστες την ερμηνεία του φαινομένου.

▶ «Όχι υποχείριος - υποκείμενος στις ιδέες και στις στάσεις του κοινωνικού σώματος είναι ο άνθρωπος». Να αναδιατυπώσετε τη φράση αντικαθιστώντας τις υπογραμμισμένες λέξεις με άλλες συνώνυμες λέξεις/εκφράσεις.

▶ Ποιοι είναι συνήθως οι "κρίκοι" που συνδέουν το άτομο με μια ομάδα; Ποιοι από αυτούς νομίζετε ότι είναι οι ισχυρότεροι;

▶ Ο Παπανούτσος βλέπει το δοκίμιο σαν μια "γέφυρα επικοινωνίας" σοβαρών συγγραφέων με "απλούστερους αναγνώστες". Γι' αυτό πι-

στεύει ότι πρέπει να είναι ευπρόσιτο στο πλατύ κοινό. Στο συγκεκριμένο δοκίμιο ο συγγραφέας χρησιμοποιεί διάφορα μέσα, για να γίνει σαφής, να κάνει το κείμενό του ζωντανό, και έτσι να επικοινωνήσει με τον αναγνώστη. Προσπαθήστε να εντοπίσετε κάποια από τα μέσα αυτά.

▶ Υποστηρίζεται ότι το δοκίμιο έχει διδακτικό χαρακτήρα. Συζητήστε την άποψη αυτή με βάση το συγκεκριμένο δοκίμιο. Με ποιους τρόπους μπορούμε να πούμε ότι μας διδάσκει ο συγγραφέας; Έχει το δοκίμιό του τη μορφή της άμεσης διδασχής που συναντούμε σε καθαρά διδακτικά είδη λόγου, π.χ. σε ένα εκκλησιαστικό κήρυγμα;

▶ Το δοκίμιο του Παπανούτσου αποτελεί, από μία άποψη, μια πρόσκληση, "για να ανατάμουμε τον

εαυτό μας" και να διερευνήσουμε τη σχέση μας με το φαινόμενο του "κοινωνικού κομφορμισμού." Να απαντήσεις με ένα δικό σου κείμενο σε αυτήν την πρόσκληση με βάση την εμπειρία σου (σχολική ή εξω-σχολική) δίνοντας συγκεκριμένα παραδείγματα. Το κείμενό σου μπορεί να έχει τη μορφή φιλικής επιστολής, σελίδας ημερολογίου κτλ.

▶ Διερευνήστε τη σχέση των νέων με το φαινόμενο του "κοινωνικού κομφορμισμού." Ποια είναι η στάση τους απέναντι στις ιδέες και στις τάσεις του κοινωνικού σώματος; Σε ποιο βαθμό και σε ποιά έκταση υπόκεινται σε αυτές οι νέοι σε σύγκριση με τους ενηλίκους;

▶ Ποια από τις παρακάτω απόψεις νομίζετε ότι υποστηρίζει ο συγγραφέας;

α) Η δύναμη της μάζας είναι τόσο μεγάλη, ώστε ο άνθρωπος δεν μπορεί να απαλλαγεί από τα δεσμά του κοινωνικού κονφορμισμού.

β) Κάθε άνθρωπος μπορεί να προβάλλει αντίσταση στη δύναμη της μάζας, αν τολμήσει να αντικρίσει με τις δικές του διανοητικές δυνάμεις τα πράγματα,

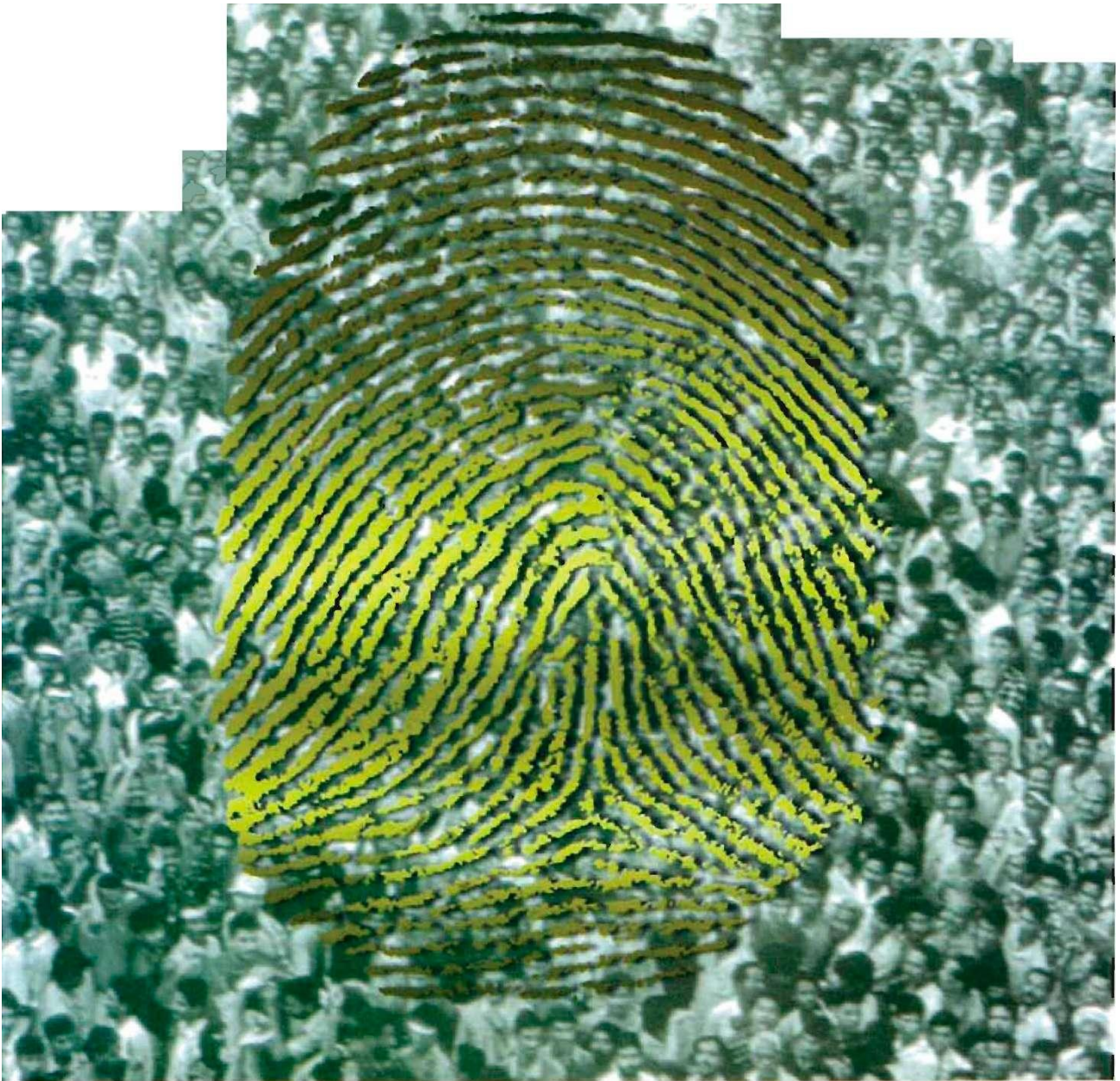
γ) Ελάχιστοι επώνυμοι διαθέτουν τις ικανότητες (ανδρεία και εντιμότητα), για να αντισταθούν στη δύναμη της μάζας.

▶ Ποια είναι η δική σας άποψη σχετικά με τη δυνατότητα αντίστασης του ατόμου απέναντι στη δύναμη της μάζας;

▶ Συζητήστε την άποψη του Νίτσε: "Η πλάνη δεν είναι τύφλωση, η πλάνη είναι ανανδρία".

► "Το οργανωμένο πλήθος, η κοινωνική ομάδα μάς στηρίζει, μας προστατεύει, αλλά και θολώνει την όραση, μηχανοποιεί τη συμπεριφορά, δένει τη σκέψη, αποδυναμώνει τη φαντασία μας με τα πολυκαιρισμένα σχήματα των απρόσωπων εννοιών και αξιών της". Να αναπτύξετε την παραπάνω φράση σε ένα κείμενο (250 περίπου λέξεις), δίνοντας τα κατάλληλα παραδείγματα για τις θετικές και τις αρνητικές επιδράσεις που μπορεί να έχει η κοινωνική ομάδα στην οποία εντάσσεται το άτομο. Υποθέστε ότι το κείμενό σας θα δημοσιευτεί στο περιοδικό του σχολείου σας.

Η πειθώ στο δοκίμιο

Το δοκίμιο που διαβάσατε έχει απόδεικτικό χαρακτήρα. Ο δοκιμιογράφος προσεγγίζει ένα θέμα που τον ενδιαφέρει, εκθέτει, διασαφηνίζει και υποστηρίζει τις ιδέες του, χρη-

σιμοποιώντας επιχειρήματα, τεκμήρια και παραδείγματα' επιχειρεί να ερμηνεύσει ένα φαινόμενο και κατά-λήγει σε κάποιες προτάσεις για την αντιμετώπιση ενός προβλήματος. Μπορούμε, επομένως, να πούμε ότι έχει την πρόθεση να περάσει στον αναγνώστη κάποιες προσωπικές απόψεις και να τον πείσει. Σε κάθε δοκίμιο, άλλωστε, ακόμη και σε αυτά που δεν έχουν αποδεικτικό χαρακτήρα, μπορούμε να διακρίνουμε μια απόπειρα πειθούς, αφού το δοκίμιο αποτελεί ένα είδος ιδεολογικής κατάθεσης του συγγραφέα για διάφορα επίμαχα θέματα. Η πειθώ στο δοκίμιο, ωστόσο, δεν αποτελεί μια προσπάθεια εύκολου και άμεσου επηρεασμού του αναγνώστη/ακροατή, όπως συμβαίνει συνήθως, στη ρητορική (πολιτική, εκκλησιαστική ή άλλη). Το δοκίμιο,

όπως υποστηρίζει ο Γ.Δάλλας, έχει σαν πρώτο και τελικό στόχο να βαθύνει τη δυνατότητα του προβληματισμού μας. Με αυτή την έννοια μπορούμε να πούμε ότι το δοκίμιο είναι ένα είδος διδακτικό. Όταν λέμε ότι το δοκίμιο μας διδάσκει, εννοούμε ότι μας ενημερώνει, μας πληροφορεί, πλουτίζει τις γνώσεις μας, οξύνει την κρίση μας, καλλιεργεί την ευαισθησία μας. Επομένως δεν πρέπει να εξομοιώνουμε ένα δοκίμιο, π.χ. του Παπανούτσου ή του Σεφέρη, με μια διδασκαλία ή διδασχή, π.χ. του Μηνιάτη ή του Κοσμά του Αιτωλού, στις οποίες υπάρχει μια καθαρά σωφρονιστική πρόθεση.

Όχι μόνο ο διδακτισμός αλλά και ο δογματισμός φαίνεται ότι δεν ταιριάζει στο δοκίμιο. Ο ίδιος ο όρος "δοκίμιο/δοκιμές" σημαίνει ότι τι-

ποτα δεν είναι τετελεσμένο, αλλά ότι όλα βρίσκονται σε εξέλιξη, πράγμα που αποκλείει κάθε δογματισμό και επιτρέπει αλλαγή στις κατευθύνσεις και τις απόψεις μας. Επομένως, όχι οριστικά συμπεράσματα αλλά προβληματισμοί, στοχασμοί, θέσεις και στάσεις, που όχι μόνο δεν εξαντλούν το θέμα αλλά και ενδέχεται αργότερα να μεταβληθούν αποτελούν συνήθως την ύλη του δοκιμίου.

Μηχανισμός του εξανδραποδισμού

¹ Το ερώτημα μπορεί, για την ώρα, να τεθεί θεωρητικά, αύριο όμως θα τεθεί πρακτικά. Αναπόδραστα. Αλλά από τώρα κιόλας έχει αρχίσει να κάνει αισθητή την πρακτική ενάργεια του. Είναι το ακόλουθο: Το ότι σε πολύ κοντινό μέλλον δε θα είναι η φύση που θα προσδιορίζει τον άνθρωπο, αλλά ο άνθρωπος τον άνθρωπο, αυτό πρέπει να θεωρηθεί αισιόδοξο ή όχι;

² Δε νομίζω πως χρειάζεται εξήγηση τούτη η πρόταση. Όχι μόνον οι θετικές επιστήμες, όχι μόνον η τεχνολογία, που είναι η εφαρμοσμένη πλευρά τους, αλλά και η ψυχολογική τεχνική (στο εμπόριο, στην πολιτική

προπαγάνδα) κάνουν ολοφάνερο πως έχει αρχίσει κιόλας η διαμόρφωση του φυσικού όντος άνθρωπος σύμφωνα με σχεδιασμούς ξεκινήμενους από πρωτοβουλίες συνανθρώπων του. Δε χρειάζεται καν να γίνουν αποφασιστικές επεμβάσεις στο γενετικό κώδικα. Βαθύτερα κι από την παιδεία, που προσδιορίζει ως ένα σημείο τη μεταβιολογική περιοχή, οι τρεχούμενες μέθοδοι επηρεασμού της κοινής γνώμης, δημιουργίας ενός ορισμένου κοινωνικού κλίματος, μεταπλάθουν σταθερά τον δεδομένο από τη Φύση ανθρώπινο τύπο και τον διαμορφώνουν ανάλογα, για το κοντινό και για το απώτερο μέλλον.

³ Φασματική πάει να γίνει η έννοια ελευθερία για τις μεγάλες μάζες. Στον όρο τούτο με το θεωρητικά συγκεκριμένο ως χτες περιεχόμενο,

παρεμβάλλονται τώρα στοιχεία που τον κάνουν όλο και περισσότερο προβληματικό. Ποια ακριβώς είναι η ελευθερία του υπηκόου της καταναλωτικής κοινωνίας, που βομβαρδίζεται νύχτα-μέρα από μια επιστημονικά οργανωμένη, ακατανίκητη διαφήμιση, κι αποκτά όλο περισσότερες, ανυποψίαστες ίσαμε χτες, υλικές ανάγκες; Σε τούτο μόνο το θέμα, αν σταθούμε, θα καταλάβουμε πόσο ρευστό, αν όχι απατηλό, γίνεται το περιεχόμενο της σύγχρονης ελευθερίας. Για να νιώσει ελεύθερος ο αποπροσωποποιημένος αυτός καταναλωτής (δεν έχει άλλη κύρια προσδιοριστική ιδιότητα), πρέπει να μπορεί να ικανοποιεί τις όλο κι αυξανόμενες ανάγκες του- διαφορετικά, πιστεύει πως υστερεί, πως υπολείπεται ταπεινωτικά στον αγώνα δρόμου που είναι ο ρυθμός της σύγχρο-

νης ζωής, και τότε, άμεση συνέπεια, χάνει το αίσθημα της ελευθερίας. Γιατί ελευθερία, για τον μέσο ανθρώπινο τύπο, είναι η ευχέρεια να ικανοποιεί τις άμεσες βιοτικές του ανάγκες. Όταν του βάλετε σε κίνηση ένα μηχανισμό δημιουργίας αναγκών και δεν του δώσετε σύγκαιρα το μέσο να τις ικανοποιεί, τον κάνετε ψυχολογικά προλετάριο. Προλετάριος ονομάστηκε ο διάδοχος του αλλοτινού δούλου. Ποιο είναι εδώ το κριτήριο; - Η απουσία του αισθήματος της "ελευθερίας".

⁴ Ο μηχανισμός, τώρα, έχει έτσι ρυθμιστεί, ώστε το αόρατο λουρί που κρατάει δεμένο αυτόν τον κατάδικo από το πόδι να κονταίνει ή να μακραίνει κατά την κρίση του επιμελέστατα κρυμμένου αφέντη. Αν τα συμφέροντα του αφέντη υπαγο-

ρεύουν μεγαλύτερη δέσμευση του καταναλωτή, ρίχνει στην αγορά καινούρια συνθήματα για νέες ανάγκες. Ο καταναλωτής πολλαπλασιάζει τις προσπάθειές του ν' ανταποκριθεί, αυτοενεχυριάζεται. Δε χρειάζεται πάντοτε να φορτωθεί με νέα ή πρόσθετη εργασία για να μπορεί να τα βγάλει πέρα. Φτάνει που δεσμεύεται ψυχολογικά- η ικανοποίηση των νέων "απαιτήσεων της ζωής", των νέων ανέσεων, γίνεται κεντρικός πόλος του ψυχικού βίου. Από κει και πέρα έχει καταστεί υποχείριος, χωρίς να το ξέρει. Νομίζοντας πως ικανοποιεί τον εαυτό του, ικανοποιεί τον αφένητη του, το μεγάλο κερδοσκοπό.

⁵ Αν πάλι η τεχνική του εξανδραποδισμού επιβάλλει, για λόγους τακτικής, μια ανάπαυλα, ή αν χρειάζεται ένα διάστημα χρόνου, ώστε ν' απορ-

ροφηθεί από την αγορά η διαθέσιμη παραγωγή, αραιώνεται προσωρινά ο ρυθμός των ερεθισμάτων. 'Ο λόγος δίνεται σε μικροτελειοποιήσεις, που κρατάνε μεν σε διέγερση την καταναλωτική πελατεία, δεν την κάνουν όμως να λαχανιάζει, γιατί και η κατοχή μιας, δίχως τη σφραγίδα του υπερμοντέρνου, συσκευής δεν προκαλεί στον καταναλωτή - ενεργούμενο ένα αίσθημα κοινωνικής μειονεξίας.

⁶ Αρκετά γι' αυτό το παράδειγμα. Το ζήτημα ήταν να φανεί το πώς, αρχίζοντας από τα μικροαντικείμενα της καθημερινής ζωής, την οδοντόπαστα ή το αποσμητικό και φθάνοντας στο αυτοκίνητο ή στο ψυγείο, συντελείται η αλλοτρίωση ενός όντος που κολλαρεύεται να πιστεύει ακόμα στο αυτεξούσιο. Βαθύτερη όμως είναι η επεξεργασία που σου γίνεται στο

επίπεδο των ιδεών. Ποτέ η προπαγάνδα δεν είχε σταθεί έτσι εξοπλισμένη με όλα τα μέσα επηρεασμού, και ποτέ δεν ήταν τόσο επιστημονικά συστηματοποιημένη. Αν σ' αυτό προσθέσουμε την ελεγχόμενη μετάδοση πληροφοριών, απόλυτη στα ολοκληρωτικά καθεστώτα, σχετική στα φιλελεύθερα, καταλαβαίνουμε πόσο ελεύθερος μπορεί να είναι ο υπήκοος του εικοστού αιώνα. Ίσαμε χτες πίστευε πως η μόρφωση θ' απαλλάξει τον άνθρωπο από τη δουλεία. Τώρα είναι καιρός να καταλάβει πως αλλού έχουν κρύψει το κλειδί της αλυσίδας του

⁷ Ας έχουμε το θάρρος να προχωρήσουμε πιο πέρα. Είναι βέβαιο τάχα πως στην πλειοψηφία του, μιαν αξιοπρεπή πλειοψηφία, το ανθρώπινο γένος έχει επίγνωση της σκλαβιάς

του και πως επιθυμεί αληθινά την απελευθέρωσή του; Τέτοια πράγματα δεν τα επιθυμώ με τα λόγια-τα διεκδικώ με τις πράξεις. Και για ν' αποκτήσω επίγνωση τι σημαίνει αυτό, ζητάω πρώτα-πρώτα να πληροφορηθώ ποιο είναι το αντίτιμό του, πόσο στοιχίζουν. Με τα λόγια όταν διεκδικώ, μου απαντάνε με λόγια. Όταν προχωρήσω στην περιοχή του συγκεκριμένου, βλέπω ότι το αντίτιμο συνίσταται πρώτα-πρώτα σε στερήσεις. Όχι μεγάλες στερήσεις, θυσίες αιματηρές, σωματικές. Αποφυγή να γίνομαι υποχείριος του μηχανισμού που μου έχουν στήσει. Βλέπω, κοντολογίς, κάτι πάλι οδυνηρό, αναμφισβήτητο: Ότι για ν' αποκτήσω κάποια, στοιχειώδη έστω, ανεξαρτησία, κι ένα ήθος ελεύθερο, ανάγκη να μη χαρίζομαι σ' όλους τους πειρασμούς. Η ευμάρεια είναι κάτι απύθμενο, ένα

παραισθησιογόνο που προκαλεί εθισμό, και για τούτο απαιτεί όλο και μεγαλύτερες δόσεις. Ζούμε κιόλας σε κοινωνικά σύνολα από τοξικομανείς της ευμάρειας. Να μεταπέσουμε από την έκλυση τούτη σε μια εγκράτεια που θα μας φανεί αμέσως ασκητισμός, δε γίνεται. Να όμως που αυτό θα ήταν η μόνη λύση...

⁸ Πώς θα την εφαρμόσουμε όμως, αφού δείχνεται με το πρώτο αντίθετη στη σύμφυτη ανθρώπινη ροπή;

⁹ Έναν καιρό, η διεκδίκηση της ελευθερίας ήταν ακοπότερη, γιατί ήταν περιορισμένες οι ανάγκες. Από τότε που οι ανάγκες πολλαπλασιάστηκαν, αφηνίασαν, μπήκαμε σ' ένα κύκλωμα εξανδραποδιστικό. Αλλά ο πολλαπλασιασμός αυτός των αναγκών δεν είναι καν μια σταθερή κατάσταση - είναι πρόοδος γεωμετρική. Δύο πα-

ράγοντες την προσδιορίζουν: η υποκίνηση από εκείνους που την εκμεταλλεύονται και το απεριόριστα ενδοτικό στην απόλαυση, που χαρακτηρίζει την ανθρώπινη φύση.

¹⁰ Μας απομένει η αξίωση της ελευθερίας σαν από κεκτημένη ταχύτητα, ένα κειμήλιο προγονικό. Δεν έχουμε υπονοιαστεί πως το ξεπουλήσαμε μεθυσμένοι. Κάποιοι ανάμεσά μας, έχοντας περισσότερο από τους άλλους επίγνωση όχι μόνον της αξίας αυτού του κειμηλίου αλλά και του τι συνεπάγεται σε μεταγενέστερη φάση η απώλειά του, ξεσηκώνονται, καλούν σε συναγερμό τις ψυχές, ειδοποιούν για το ανεπανόρθωτο που βρίσκεται επί θύραις. Ας ξέρουμε ωστόσο πως το ερώτημα της Μοίρας είναι γενικότερο' θα κάνουμε έτσι, εγκαίρως, και την αναγκαία αναμέ-

τρηση δυνάμεων. Μιας και ξεφύγαμε από τη φύση και παραδοθήκαμε στον άνθρωπο, αλλάξαμε αφέντη, με την ελπίδα πως ο όμοιος μας θα ήταν ανθρωπινότερος. Λάθος! Ο οπλισμένος με παντοδυναμία είναι περισσότερο απανθρωπισμένος από τις φυσικές δυνάμεις. Πίσω από τις δεύτερες, στο κάτω-κάτω, μπορεί και να υποφώσκει μια ελπίδα μεταφυσική. Έχει κανένας λύσει ως τώρα το μυστήριο του κόσμου; Κι έπειτα, οι φυσικές δυνάμεις δεν υπεραίρονται.

Άγγελος Τερζάκης, Ποντοπόροι

► Τι υποστηρίζει ο συγγραφέας ότι θα συμβεί "στο πολύ κοντινό μέλλον";

Από ποια ή ποιες αιτίες; Ποια θα είναι τα αποτελέσματα; Σε ποιους, δηλαδή, τομείς ο άνθρωπος προσδιορίζει τον άνθρωπο; Έχει ο αν-

θρωπος συνειδητοποιήσει τη νέα αυτή κατάσταση;

▶ Να διαβάσετε προσεκτικά τις παραγράφους 7, 8, 9,10 και να προσπαθήσετε να παρακολουθήσετε τη συλλογιστική του συγγραφέα όσον αφορά τη λύση του προβλήματος. Τι διαπιστώνετε; Είναι αρκετά σαφής σχετικά με τη δυνατότητα να βρεθεί λύση στο πρόβλημα; Έχετε να προτείνετε εσείς κάποια λύση;

▶ Ο Τερζάκης χρησιμοποιεί μεταφορικό, εικονοπλαστικό λόγο στο κείμενό του.

Να εντοπίσετε στο κείμενο κάποια παραδείγματα. Τι πετυχαίνει ο συγγραφέας με τη χρήση του μεταφορικού λόγου και των εικόνων; Ποια συναισθήματα προκαλεί στον αναγνώστη;

► Αν δεχτούμε ότι ο συγγραφέας συγκαταλέγει τον εαυτό του ανάμεσα σε αυτούς που, έχοντας επίγνωση τι αξίζει η ελευθερία και τι σημαίνει η απώλειά της, "ξεσηκώνονται και καλούν σε συναγερμό τις ψυχές", ποια μέσα χρησιμοποιεί στο κείμενο του, για να μας ειδοποιήσει "για το ανεπανόρθωτο";

► Τι εννοεί ο συγγραφέας με τις ακόλουθες φράσεις; Φασματική πάει να γίνει η ελευθερία του ανθρώπου.

Ο καταναλωτής αυτοενεχυριάζεται. Η ικανοποίηση των αναγκών γίνεται κεντρικός πόλος του ψυχικού βίου .

Συντελείται η αλλοτρίωση ενός όντος που κολακεύεται ακόμη να πιστεύει στο αυτεξούσιο

Μας απομένει η αξίωση της ελευ-

θερίας σαν από κεκτημένη ταχύτητα, ένα κειμήλιο προγονικό.

▶ α) Να δοθούν συνώνυμα των παρακάτω λέξεων:

ενάργεια, αναπόδραστα, σύγκαιρα, έκλυση, μεταπλάθω,

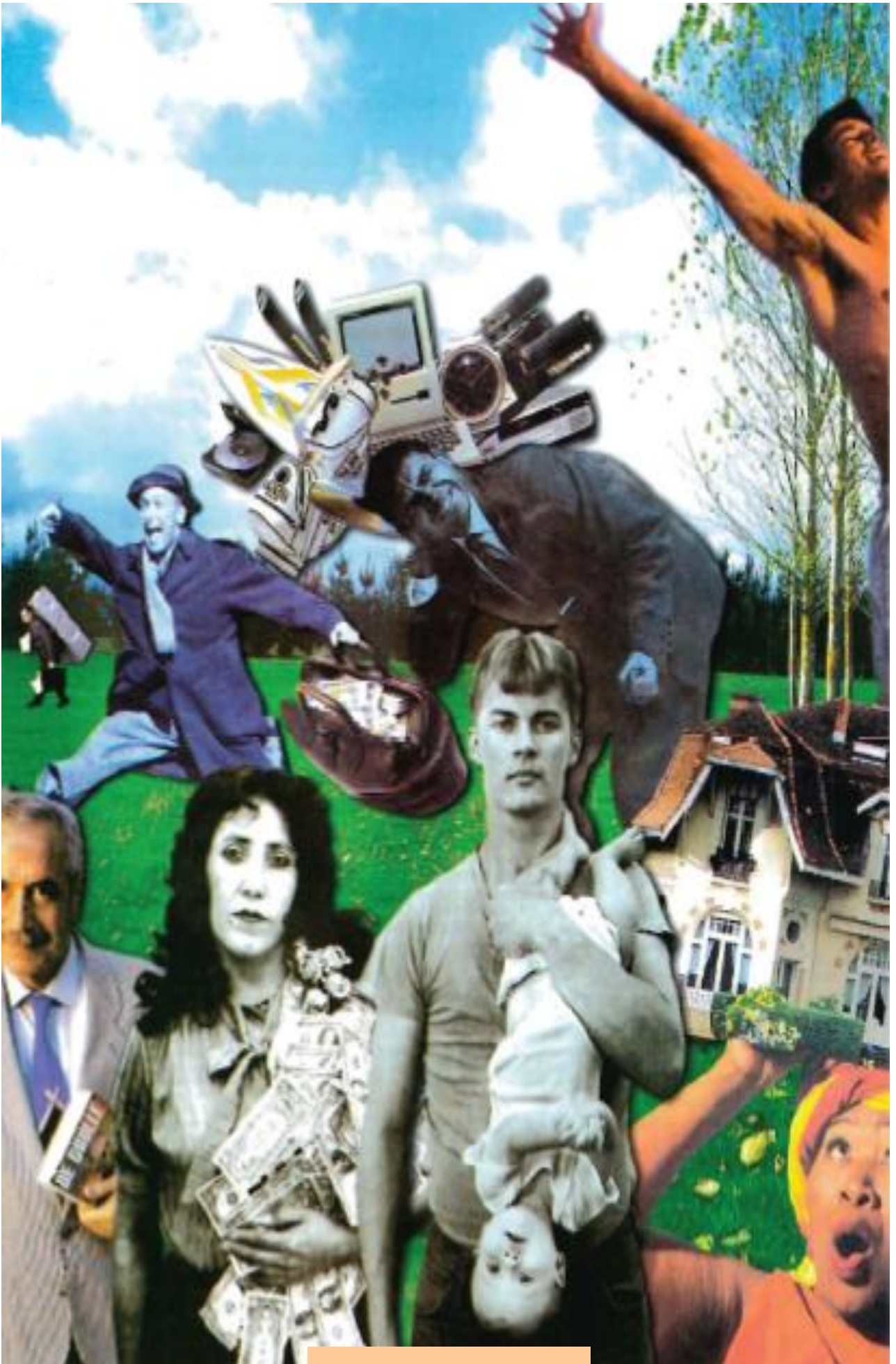
β) Να δοθούν τα συνώνυμα και τα αντώνυμα των λέξεων: ενδοτικός, εγκρατής

▶ Δίνεται παρακάτω ένας κατάλογος από λέξεις μέσα σε ένα πλαίσιο που έχει τρεις στήλες. Σημειώστε στην πρώτη στήλη τις πολύ γνωστές σας λέξεις (Γ)" στη δεύτερη, τις λέξεις που μπορείτε να χρησιμοποιείτε (Χ)' και στην τρίτη, όσες χρειάζεται ίσως να δείτε στο λεξικό (Λ):

	Γ	Χ	Λ
1. Αναπόδραστος			
2. Ενάργεια			

3. Κώδικας			
4. Φασματικός			
5. Αυτοενεχυριάζομαι			
6. Εξανδραποδισμός			
7. Ενεργούμενος			
8. Αλλοτρίωση			
9. Αυτεξούσιος			
10. Ευμάρεια			
11. Σύμφυτος			
12. Ενδοτικός			
13. Κειμήλιο			
14. Υποφώσκω			
15. Μεταφυσική			
16. Υπεραίρομαι			
17. Αβελτερία			
18. Αγλαός			
19. Αγχίνοια			
20. Αδόλεσχος			

► Τώρα γράψτε από μια πρόταση με κάθε λέξη που σημειώσατε στη στήλη Χ.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Τόμος Γ΄

1^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ Η ΠΕΙΘΩ

Δ. Η πειθώ στον επιστημονικό λόγο.....	84
---	-----------

2^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΟ ΔΟΚΙΜΙΟ

Το Δοκίμιο.....	86
Η πειθώ στο δοκίμιο.....	128

Με απόφαση της Ελληνικής Κυβέρνησης τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου και του Λυκείου τυπώνονται από τον Οργανισμό Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν βιβλιόσημο προς απόδειξη της γνησιότητάς τους. Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δε φέρει βιβλιόσημο, θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7, του Νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946, 108, Α΄).

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου.

